

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Mildos Rimkutės,
V kurso, Tarptautinės ir Europos sąjungos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

AKTUALIOS KOSMOSO TEISĖS PROBLEMOS

Vadovas: asist. dr. Julius Zaleskis
Recenzentė: doc. dr. Vygantė Milašiūte

Vilnius
2019

TURINYS

ĮVADAS	3
1. TARPTAUTINĖ KOSMOSO TEISĖ KAIP TARPTAUTINĖS VIEŠOSIOS TEISĖS ŠAKA.....	7
1.1. Kosmoso teisės samprata	7
1.2. Kosmoso teisės raida.....	7
1.3. Pagrindiniai Jungtinių Tautų kosmoso teisės aktai ir principai.....	13
1.3.1. Tarptautinė sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų.....	13
1.3.2. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo.....	18
1.3.3. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą .	20
1.3.4. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo	23
1.3.5. Susitarimas dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose	23
2. KOSMOSO ERDVĖS KOMERCIALIZAVIMO TEISINIAI ASPEKTAI	25
2.1. Atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą teisiniai aspektai	27
2.2. Kosminių objektų paleidimo saugos ir eismo kontrolės teisiniai aspektai.....	30
2.3. Palydovinė komunikacija – orbitinių padėčių ir radijo dažnių teisiniai aspektai.....	33
3. NUOSAVYBĖS TEISĖS Į KOSMINĘ ERDVĘ, JOJE ESANČIUS DANGAUS KŪNUS IR JŲ NAUDINGUOSIUS IŠTEKLIUS PROBLEMATIKA.....	35
3.1. Dangaus kūnų teisinis statusas	35
3.2. Naudingųjų išteklių iš Mėnulio ir kitų dangaus kūnų teisinis statusas	39
3.3. Kitų tarptautinių režimų pritaikymas tarptautinei kosmoso teisei	40
3.3.1. Jūros dugno naudingųjų išteklių režimas	41
3.3.2. Antarkties išteklių režimas.....	42
3.4. Nacionaliniai teisės aktai ir naudingųjų išteklių išgavimas	43
4. KOSMOSO NUOLAUŽŲ PROBLEMOS TEISINIAI ASPEKTAI	46
4.1. Kosmoso nuolaužų problema ir Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo.....	47
4.2. Kosmoso nuolaužų problema ir Konvencija dėl atsakomybės.....	49
4.3. Kosmoso nuolaužos ir Konvencija dėl registravimo.....	51

4.4. Tarptautinių organizacijų veikla kosmoso nuolaužų teisiniais klausimais	51
5. KOSMOSO ERDVĖS MILITARIZAVIMO IR KOSMINĖS GINKLUOTĖS TEISINIAI ASPEKTAI	54
5.1. Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtinti kosminės erdvės militarizavimo ir kosmoso ginkluotės nuostatų teisiniai aspektai	54
5.2. Kosmoso erdvės naudojimas kariniams tikslams ir tarptautinė viešoji teisė	58
5.2.1. JT Chartijos taisyklių taikymas ginkluotiems konfliktams kosminėje erdvėje	58
5.2.2. Tarptautinės humanitarinės teisės taisyklių taikymas ginkluotiems konfliktams kosminėje erdvėje	60
5.3. Teisinės iniciatyvos ir iššūkiai	61
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	64
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	67
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	74
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	75

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Kosmoso tematika knygose, filmuose, mokslinėje fantastikoje dominuoja jau nuo senų laikų. Vis dėlto, pastaroji ilgą laiką nebuvo įdomi teisininkams. Tačiau kartu su naujų technologijų atsiradimu, ypač raketų konstrukcijomis ir jų praktiniu panaudojimu II Pasaulinio karo metu, naujos teisinės idėjos pradėjo plisti tarp teisės mokslininkų. 1932 m. mokslininkas Vladimir Mandl savo publikacijoje *Das Weltraum-Recht: Ein Problem der Raumfahrt* pažymėjo, jog atvirojo kosmoso pasiekimas sukels daugybę teisinių problemų, kurių negalės sureguliuoti oro teisė, todėl atsiras būtinybė sukurti naują teisinį režimą.¹

1957 m. spalio 4 d. Sovietų Sąjunga (toliau – SSRS) sėkmingai į kosmosą paleido pirmąjį dirbtinį palydovą „Sputnik 1“. Tai buvo išpūdingas pasiekimas, kuris įžiebė norą geriau pažinti kosminę erdvę. Tais pačiais metais prasidėjo vadinamos Kosmoso lenktynės² tarp Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) ir SSRS dėl pasiekimų kosmonautikos srityje, kurios tęsėsi iki pat 1975 m., kuomet įvyko draugiška bendra JAV ir SSRS misija „Apollo-Soyuz“. Kosminėms lenktynėms besitęsiant, įvyko didžiulė mokslinė, technologinė pažanga kosmonautikos srityje. 1961 m. pirmasis žmogus pakilo į kosmosą,³ o 1969 m. Neilas Armstrongas kartu su E. Oldrinu ir M. Colinsu pirmą kartą nuskrido į Mėnulį ir jame išsilaipino. „Tai buvo mažas žingsnelis žmogui ir vienas milžiniškas šuolis žmonijai“⁴ – ištarė N. Armstrongas, žengęs ant Mėnulio paviršiaus.

Minėti technologiniai pasiekimai lėmė naujos tarptautinės viešosios teisės šakos – tarptautinės kosmoso teisės - atsiradimą. XX a. antroje pusėje buvo priimti penki pagrindiniai Jungtinių Tautų (toliau – JT) tarptautinės kosmoso teisės aktai, sudarantys visą tarptautinės kosmoso teisės pagrindą.

2017 m. pirmasis tarptautinės kosmoso teisės aktas - Tarptautinė sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų (toliau – Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo) atšventė savo 50 gimtadienį. Tokio senumo teisės aktų nuostatos neatitinka šiuolaikinių kosmoso teisės problemų ir dauguma jų apskirtai nėra minimos sutartyse. Kosmoso erdvės

¹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 1.

² Kosmoso lenktynės – tarp SSRS ir JAV XX a. II pusėje vykusios lenktynės dėl pasiekimų kosmonautikos srityje;

³ Jurijaus Gagarino skrydis aplink Žemę kosminiu laivu.

⁴ July 20, 1969: One Giant Leap For Mankind [interaktyvus]. 2017. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.nasa.gov/mission_pages/apollo/apollo11.html>.

komercializavimas ir privatizavimas, neigiamas poveikis aplinkai bei karo kosmoso erdvėje grėsmė kviečia tarptautinę bendruomenę susiimti ir atitinkamai sureguliuoti kylančias problemas.

Tarptautinės kosmoso teisės iššūkius pastebi ir atskiros valstybės – daugumą problemų siekiama sureguliuoti ir nacionaliniais kosmoso teisės aktais, kurių atitiktis tarptautinei kosmoso teisei turi būti įvertinta.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas yra suprasti kaip veikia šiuolaikinė tarptautinės kosmoso teisės sistema, įvertinti ir išskirti esminius jos trūkumus, kylančias problemas bei pasiūlyti galimas problemų mažinimo priemones.

Darbo uždaviniai. Magistro darbo tikslui pasiekti keliami tokie uždaviniai:

- 1) Išsamiai išanalizuoti tarptautinės kosmoso teisės raidą, ją reglamentuojančius teisės aktus bei esminius principus;
- 2) Išskirti ir įvertinti esmines tarptautinės kosmoso teisės šiuolaikines problemas;
- 3) Išanalizuoti tarptautinių kosmoso teisės aktų įtaką šiuolaikinėms kosmoso teisės problemoms;
- 4) Kylančių problemų kontekste įvertinti galimas priemones, sumažinančias progresuojančius iššūkius.

Darbo objektas. Siekiant įgyvendinti išsikeltus tikslus bei nurodytus uždavinius, esminis šio darbo objektas yra tarptautinės kosmoso teisės problemų analizė. Siekiant įvertinti iššūkius, magistro darbe analizuojami tarptautinės kosmoso teisės aktai, taip pat nagrinėjama atskirų nacionalinių kosmoso teisės aktų atitiktis tarptautinėms kosmoso teisės normoms. Atsižvelgiant į tai, darbas yra išskiriamas į penkias esmines struktūrines dalis:

Pirmoje dalyje siekiama išanalizuoti tarptautinės kosmoso teisės sąvoką, jos raidą, įvertinti esminius tarptautinės kosmoso teisės aktus ir juose įtvirtintus principus. Pastarųjų analizė svarbi siekiant suprasti tarptautinės kosmoso teisės režimą ir kaip įtvirtintas režimas koreliuoja su šiuolaikinėmis kosmoso teisės problemomis.

Antroje dalyje išskiriama esminė kosmoso teisės problema – kosmoso erdvės komercializavimas. Komercializavimo problema tarptautinei kosmoso teisei sukelia daugybę iššūkių, kurie bus aptariami atskiruose skyriuose.

Trečia dalis skirta vienai iš su komercializavimu siejamų problemų – naudingųjų išteklių išgavimui. Vis dėlto, dėl ypatingos šios problemos svarbos ir plačios analizės galimybių, ji išskiriama kaip atskira struktūrinė dalis. Atskira analizė bus skirta įvertinti dangaus kūnų ir naudingųjų išteklių statusą bei atskirų valstybių nacionalinius įstatymus, reglamentuojančius naudingųjų išteklių išgavimą. Be to, nustatoma kitų tarptautinių režimų pritaikymo galimybė, sprendžiant naudingųjų išteklių išgavimo problemą.

Ketvirta dalis adresuojama kosmoso nuolaužų problemai, kurios atsiradimui daro įtaką bet kokia veikla kosminėje erdvėje. Bus analizuojami tarptautinės kosmoso teisės aktai ir tarptautinės bendruomenės iniciatyvos, siekiant sumažinti kosmoso nuolaužų problemą.

Penktoje dalyje siekiama įvertinti esmines kosminės erdvės militarizavimo ir kosminės ginkluotės problemas. Problemos analizė apims Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo bei kitų tarptautinių viešosios teisės aktų aiškinimą, kartu bus įvertinamos siūlomos iniciatyvos problemos sprendimui.

Darbo tyrimo metodai. Darbo tyrimo objektu esantys klausimai analizuojami toliau įvardintais metodais:

- 1) Istorinis. Istorinis metodas svarbus siekiant įvertinti tarptautinių kosmoso teisės aktų priėmimo aplinkybes;
- 2) Lyginamasis. Kosmoso teisės problemų nagrinėjimui pasirinkta lyginti tarptautinius kosmoso teisės aktus ir juose nustatytus teisinius režimus;
- 3) Sisteminis. Sisteminis metodas padeda aiškiai ir detaliam išanalizuoti tarptautinių ir nacionalinių kosmoso teisės aktų turinį ir įžvelgti kylančias problemas.
- 4) Teleologinis. Siekiama nustatyti tarptautinės kosmoso teisės aktų turinį, aiškinamųjų teisės normų tikslus ir uždavinius.
- 5) Loginis. Magistro darbe argumentuojamos atitinkamų problemų sprendimų pritaikymo ar nepritaikymo galimybės.

Darbo originalumas ir naujumas. Kosmoso teisės problematika mokslininkų darbuose pasitaiko retai, tačiau paskutiniu metu vis daugiau ir daugiau teisininkų pradeda domėtis šia nauja tarptautinės viešosios teisės šaka. Lietuvoje ši tema nagrinėjama itin retai, vis dėlto, pastebima, jog elaba.lvb.lt duomenimis 2018 m. buvo rašytas magistro darbas kosmoso teisės problemų tema. Užsienio literatūroje galime rasti daugiau rašto darbų šia

tema. Teisės mokslininkai, tokie kaip Frans von der Dunk, Fabio Tronchetti, Ram Jakhu⁵ nuolatos rašo kosmoso teisės problemų tematika. Vis dėlto, spartėjant naujoms technologijoms, kosmoso teisė nuolatos susiduria su naujais iššūkiais, vertais analizės.

Svarbiausi šaltiniai. Siekiant suprasti galiojančią tarptautinės kosmoso teisės režimą, temos analizei pasirinkau nagrinėti JT tarptautinės kosmoso teisės aktus – Sutartį dėl kosminės erdvės naudojimo, Susitarimą dėl astronautų gelbėjimo, astronautų gražinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų gražinimo (toliau – Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo), Konvenciją dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą (toliau – Konvencija dėl atsakomybės), Konvenciją dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo (toliau – Konvencija dėl registravimo) bei Susitarimą dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose (1979 m.) (toliau – Mėnulio susitarimas). Be tarptautinės kosmoso teisės aktų, didžiausias dėmesys buvo skiriamas knygai *Handbook of Space Law*⁶, nes joje įtvirtinta aiški ir sisteminė problemų analizė.

⁵ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015; JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 9 [žiūrėta: 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cisssmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>; JAKHU, R. *Regulatory Process for Communications Satellite Frequency Allocations* [interaktyvus]. S.l. 2013 [žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=806101124029026118095002013076030077058008019084044001109004114007112064072068098075009122054031122120108118001090067101101004008085046038081097118085067125120098021079062031080115087002072005084103020086086070030005070090082080095081102069029084125&EXT=pdf>>;

⁶ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015

1. TARPTAUTINĖ KOSMOSO TEISĖ KAIP TARPTAUTINĖS VIEŠOSIOS TEISĖS ŠAKA

1.1. Kosmoso teisės samprata

Kosmoso teisė gali būti apibūdinta kaip teisės normų rinkinys, reguliuojantis veiklą atvirajame kosmose.

Tarptautinė kosmoso teisė yra sąlyginai nauja tarptautinės viešosios teisės šaka, kurios pagrindiniai šaltiniai yra JT sutartys, konvencijos, teisiniai papročiai ir rezoliucijos. Tarptautinės kosmoso teisės reglamentavimo svarba atsirado vis didėjant tarptautiniam susidomėjimui bei būtinumui nustatyti pagrindines taisykles bei principus valstybių tarpusavio santykiams, kosmoso tyrinėjimui ir jo naudojimui.

Kosmoso teisė, siekiant nustatyti aiškesnę ir šią dieną labiau pritaikomą teisinį reguliavimą, taip pat įtvirtinta ir pavienių valstybių nacionaliniuose teisės aktuose. Vis didėjantis privačių subjektų, siekiančių tyrinėti ir naudoti kosminę erdvę, skaičius paskatino valstybės reguliuoti tokių asmenų veiklą, priimant nacionalinius įstatymus.

1.2. Kosmoso teisės raida

Nepaisant to, kad kosmoso tyrinėjimai prasidėjo jau labai seniai, kosmoso teisės reglamentavimas nebuvo prioretizuojamas tarptautinėje teisėje. Pirmieji šaltiniai kalbantys apie kosmoso teisę atsirado 1910 m.,⁷ tačiau tuo metu tarptautinei bendruomenei tai dar nebuvo aktualu. Tai tęsėsi iki dirbtinio palydovo “Sputnik-1” paleidimo į kosminę erdvę – 1957 m. Šis įvykis buvo ne tik pradžia dviejų supervalstybių – JAV ir SSRS kovai kosmonautikos srityje Šaltojo karo metu, bet ir pačiai kosmoso teisei. Valstybių kova pasireiškė ieškant naujų vietų kariniam, politiniam ar technologiniam pranašumui, o kosmosas buvo puiki vieta įgyti jį. Vis sparčiau vystėsi mokslas kosmonautikos srityje, o kartu su juo ir technologijos, daugiau ir daugiau objektų buvo siunčiama į kosmosą, todėl kosmoso teisės, kaip atskiros tarptautinės viešosios teisės šakos, atsiradimas tapo neišvengiamas.

⁷ AVGERINOPOULOU, D. ir STOLIS, K. *Current Trends and Challenges in International Space Law* [interaktyvus]. S.l.: International Institute of Space Law, 2010, p. 1 [žiūrėta 2019 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iislweb.org/website/docs/2010keynote.pdf>>.

1957 m. įvyko pirmoji diskusija dėl atvirojo kosmoso erdvės naudojimo, jos metu buvo sukurtas pirmasis *ad-hoc* komitetas dėl taikaus kosmoso erdvės naudojimo, kuris pristatytų aktualius klausimus ir ateities perspektyvas JT Generalinėje Asamblėjoje. Tiek JAV, tiek SSRS aktyviai dalyvavo diskusijose ir reiškė savo nuomonę įvairiais kosmoso erdvės panaudojimo klausimais. SSRS siekė limituoti karinę veiklą kosmose, o JAV mąstė kur kas plačiau – pagrindinis jos siekis buvo sukurti naują teisės šaką - Tarptautinę kosmoso teisę, paskatinti tarptautinį bendradarbiavimą bei sukurti naują JT organą, sprendžiantį kosmoso teisės klausimus. Nors derybos vykdė daugiau nei metus, jokio aiškaus kompromiso pasiekti nepavyko. Dėl šios priežasties SSRS pasitraukė iš derybų, o JAV pasiūlymas buvo priimtas. *Ad-hoc* komitetas priėmė rekomendacinio pobūdžio aktą, kuriame buvo įtvirtintas bendradarbiavimo principas. Tačiau supratus, jog iš esmės joks susitarimas bei įpareigojantis teisinio pobūdžio aktas negali būti priimtas be vienos iš tuo metu svarbiausių valstybių, vykdančių veiklą atvirajame kosmose – SSRS, komitetas savo pasiūlymus pateikė taip, kad skatintų SSRS dalyvauti tolimesnėse derybose dėl kosminės erdvės naudojimo.⁸ Iš karto po to, kai buvo pateikti *ad-hoc* komiteto pasiūlymai JT Generalinėje Asamblėjoje, buvo nutarta, jog naujo JT organo įkūrimas yra būtinas, todėl spręsti problemas, susijusias su kosmoso teisės reglamentavimu, buvo paskirta JT kosminės erdvės taikaus naudojimo komitetui (toliau – COPUOS), įkurtam 1959 m. COPUOS buvo padalintas į du atskirus subkomitetus – teisinį ir technologinį. Nepaisant naujai suburto komiteto, nesutarimai tarp valstybių, ypač JAV ir SSRS, išliko, todėl dažnai kildavo problemų priimant atitinkamus sprendimus. Siekiant išvengti nesutarimų ir nepalankių vienai ar kitai valstybei teisės aktų, buvo atsisakyta balsavimo sistemos ir įvesta bendro kompromiso paieškos sistema.

Patys pirmieji COPUOS teisės aktai buvo teisės normų rinkiniai, įtvirtinti JT deklaracijomis ir rezoliucijomis, taip prasidėjo pirmasis kosmoso teisės kūrimosi etapas. Šios normos buvo rekomendacinio pobūdžio, jos nebuvo privalomos. Pačios svarbiausios rezoliucijos buvo 1961 m. Rezoliucija 1721 (XVI)B, numatanti principą registruoti paleistus į kosmoso erdvę kosminius objektus bei 1963 m. Rezoliucija 1962 (X VIII), kuri buvo pavadinta „Principų Deklaracija“, apimanti visą teisinį atvirojo kosmoso statusą.

Vis dėlto būtinybė priimti kur kas reikšmingesnę visuotinę sutartį tapo neišvengiama, todėl 10 metų po „Sputnik-1“ paleidimo į kosminę erdvę, galiausiai, 1967 m. buvo priimtas

⁸ RICHARDS, P.H. *Some Current Problems of International Space Law*: Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, filosofija. [Interaktyvus] Liverpool: Liverpool Polytechnic, 1985, p. 2 [žiūrėta 2019 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://researchonline.ljmu.ac.uk/5129/1/332697.pdf>>.

pirmasis ir pagrindinis kosmoso teisės aktas – Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo. Šis įvykis įvardijamas kaip antrojo tarptautinės kosmoso teisės kūrimo etapo pradžia. Taigi, galiausiai, COPOUS komitetui, ypač dvejoms supervalstybėms, pavyko atrasti bendrą kompromisą ir susitarti bei nustatyti pagrindines atvirojo kosmoso naudojimo taisykles, įvirtinti ribas bei atsakomybę. Po Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo sekė kiti ypatingai svarbūs kosmoso teisės aktai – 1968 m. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, 1972 m. Konvencija dėl atsakomybės, 1975 m. Konvencija dėl registravimo bei 1979 m. Mėnulio susitarimas. Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo svarba yra neabejotina – 1967 m. yra kosmoso teisės, kaip atskiros tarptautinės viešosios teisės šakos, susiformavimo pradžia.

Didėjant kosmoso erdvės naudojimo svarbai, vis daugiau ir daugiau valstybių prisijungė prie COPUOS (šiuo metu prisijungusios 92 valstybės⁹). Nepaisant to, kad dauguma valstybių, neturėdamos pakankamai išteklių, nebuvo niekaip susijusios su kosmoso erdvės naudojimu, pastarosios turėjo teisę išreikšti nuomonę komitete, taip neleidžiant didžiosioms valstybėms dominuoti kosmoso erdvės naudojimo srityje ir teisės kūrimo procese. Tai lėmė, jog derybos COPUOS vykdavo gana lėtai, nes didėjant valstybių skaičiui tapo vis sunkiau pasiekti bendrą kompromisą. Taigi, po paskutinio 1979 m. COPUOS priimto Susitarimo dėl veiklos Mėnulyje prasidėjo trečiasis kosmoso teisės kūrimo etapas. Priėmęs pagrindinius kosmoso teisės aktus, COPUOS toliau plėtojo kosmoso teisę rekomendacinio pobūdžio rezoliucijomis, tikėdamasis, jog jos taps tarptautiniais papročiais. Pirmoji pasiūlyta Rezoliucija dėl tiesioginio transliavimo palydovų nepasiekė savo tikslų dėl nesutarimo tarp valstybių, kuriuose galioja skirtingos transliavimo taisyklės, tačiau kita pasiūlyta Rezoliucija dėl nuotolinio stebėjimo buvo priimta kur kas sėkmingiau ir, pasiekus kompromisą, pasirašyta.¹⁰ Tuo laikotarpiu COPUOS priėmė ir daugiau rezoliucijų, apimančių tokias problemas, kaip: branduoliniai ginklai, tarptautinis bendradarbiavimas, kosmoso nuolaužos. Taigi, COPUOS komitetas paliečia itin svarbias kosmoso teisės problemas, priimamas rekomendacinio pobūdžio rezoliucijas. Vis sunkėjant priimti bendrą kompromisą tarp valstybių, tikėtina, jog nauja šiuolaikinė kosmoso teisės privalomojo pobūdžio sutartis nebus priimta ir COPUOS toliau teisinės spragas pildys rekomendacinio pobūdžio teisės aktais.

⁹ United Nations Office for Outer Space Affairs. *Members of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.unoosa.org/oosa/en/members/index.html>>

¹⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 41.

Tačiau ne tik COPUOS priima atitinkamos kosmoso teisės kūrimui svarbius teisės aktus. Dėl didelio visuomenės susidomėjimo kosmoso industrija, naujų technologijų atsiradimo, mokslo pažangos buvo būtina įtvirtinti teises normas, kurių neapima ankščiau paminėti kosmoso teisės aktai. Pirmieji naujas normas įtvirtinantys aktai buvo įvairios dvišalės sutartys, įtvirtinančios specialių santykių sureguliuojimą tarp valstybių ir nevalstybinių kosmoso institucijų. Vien JAV jau yra pasirašius virš 1000 sutarčių su daugiau nei 100 valstybių ir tarptautinių organizacijų.¹¹

Svarbu paminėti, jog daugybė palydovų operatorių parengė bei pasirašė susitarimus apimančius ne tik sutarties šalių santykius, bet ir plačiau nustatančius teisinį reguliavimą, įtvirtinančius naujas taisykles specifiniams kosmoso teisės santykiams.¹² Nepamiršamas ir Tarptautinės Telekomunikacijų Sąjungos (toliau - TTS) indėlis į naujų taisyklių suformulavimą, apimančių konkrečias kosmoso teisės sritis. Tačiau vienas iš svarbiausių to meto indėlių į kosmoso teisės kūrimą ir plėtojimą buvo Europos kosmoso agentūros¹³ (toliau – Agentūra) įkūrimas. Tai pirmoji kosmoso teisės institucija įkurta Europoje, kurios tikslas buvo sureguliuoti kosmoso teisės veikimą, Europos valstybių veiklą atvirajame kosmose, būtent „paskatinti ir sustiprinti bendradarbiavimą tarp Europos valstybių dėl tik taikaus mokslinio ir technologinio vystymosi.“¹⁴ Agentūros tikslai buvo ne tik kurti naujas teises normas kosmoso teisės srityje ar reguliuoti kosmoso teisės santykius, bet ir bendradarbiauti su kitomis ne valstybių narių organizacijomis, institucijomis ar Vyriausybėmis ir pasirašyti su jomis susitarimus dėl veiklos atvirajame kosmose. Taigi, nors tiesiogiai sakyti, jog Agentūros pasirašytos sutartys yra kosmoso teisės dalis, negalime, visgi tokie šaltiniai prisideda prie kosmoso teisės vystymosi ir aiškesnio daugybės kosmoso atliekamos veiklos reglamentavimo.

Europos Sąjungos (toliau – ES) Lisabonos sutartis, pasirašyta 2007 m. gruodžio 17 d., yra vienas iš paskutinio metu svarbiausių indėlių į kosmoso teisės tarptautinį plėtojimą ir reguliavimą. Sutarties 172a straipsnis nurodo, jog: „1. Siekdama skatinti mokslinę ir techninę pažangą, pramonės konkurencingumą ir įgyvendinti savo politiką, Sąjunga parengia Europos kosmoso politiką. Šiuo tikslu ji gali skatinti bendras iniciatyvas, remti mokslinius tyrimus ir

¹¹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 21.

¹² *Ibid.*

¹³ Europos kosmoso agentūra - tarpvyriausybė kosmoso tyrinėjimo organizacija.

¹⁴ Europos kosmoso agentūros konvencija [interaktyvus]. S.l.: ESA Communications, 2010, Nr. 978-92-9221-410-4 [žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://esamultimedia.esa.int/docs/LEX-L/ESA-Convention/SP-1317_EN.pdf>.

technologijų plėtrą bei koordinuoti pastangas, reikalingas kosmosui tyrinėti ir panaudoti; 2. Siekiant prisidėti prie 1 dalyje nurodytų tikslų įgyvendinimo, Europos Parlamentas ir Taryba, sprenddami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, patvirtina reikalingas priemones, kurios gali sudaryti Europos kosmoso programą, išskyrus bet kurių valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų suderinimą. 3. Sąjunga užmezga tinkamus santykius su Europos kosmoso agentūra.“ Lisabonos sutartimi ES patvirtina savo kompetenciją kosmoso veiklos srityje. Po Lisabonos sutarties buvo pasiūlytas Europos veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektas. Jis susidėjo iš daugybės dalių, sukurtų įtvirtinti teisinę sistemą, nustatančią ginkluotės kosmose teisinį režimą. Projekte numatytos skaidrumo ir pasitikėjimo stiprinimo priemonės, skatinama taika ir derybos dėl veiklos atvirajame kosmose, įtvirtinti reikalavimai paleidžiamiems kosminiams objektams. 2014 m. buvo pristatytas paskutinis šio kodekso pakeitimas, tačiau iki šiol Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodeksas nėra įsigaliojęs.

Taigi, pastebima, jog kosmoso teisės kūrimo dalyvauja daugybė tarptautinių organizacijų, kaip Agentūra, TTS bei ES. Vadinasi, prie teisės kūrimo prisideda ne tik JT COPOUS teisės komitetas, bet ir kitos įvairios tarptautinės organizacijos.

Vienas iš įdomesnių paskutiniu metu vykstančių pasikeitimų kosmoso teisės reglamentavimo srityje yra jos plėtojimas nacionalinėmis priemonėmis. Vis daugiau ir daugiau valstybių priima nacionalines taisykles, kurios reguliuoja ne tik valstybinių institucijų, bet ir privačių subjektų veiklą kosmose.¹⁵ Tokia būtinybė valstybėms kyla dėl nepakakamo tarptautinio reguliavimo bei reikalingumo dabar pat sureguliuoti atitinkamas kosmoso sritis.

Ypač spartėjant naujoms technologijoms, darosi vis svarbiau įtvirtinti naujų veiklų kosmose taisykles. Dar 1999 m. Vienoje vykusioje JT konferencijoje dėl kosmoso erdvės tyrinėjimo ir naudojimo taikiems tikslams buvo diskutuojama apie kylančias problemas, būtinybę peržiūrėti ir patobulinti dabar egzistuojančias teisės normas. Ypatingai buvo atkreiptas dėmesys į kosmoso industrijos komercializavimą bei privatizavimą ir būtinumą priimti privalomas teises normas reglamentuojančias naujas kosmoso sritis. Nepaisant to, dauguma konferencijoje iškeltų idėjų taip ir liko neįgyvendintos COPOUS teisinio subkomiteto. Taigi, vis didėjantis kosmoso industrijos komercializavimo procesas daro didelę įtaką kosmoso teisei bei šiuo metu aktualių kosmoso teisės problemų atsiradimui. Visgi, pirmieji teisės aktai buvo skirti sureguliuoti kosmoso teisės santykius tarp valstybių, o

¹⁵ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 24.

ne privačių subjektų. Naujos problemos, atsiradusios dėl kosmoso industrijos privatizavimo, tokios kaip nuosavybės teisė, atsakomybė bei kitos, reikalauja būti aptartos teisinę galią turinčiuose tarptautiniuose aktuose.

Atsižvelgiant į išdėstytus faktus, galime išskirti pagrindinius kosmoso teisės susiformavimo etapus:

- I etapas – pirmosios COPUOS priimamos rekomendacinio pobūdžio rezoliucijos;
- II etapas - tarptautinių sutarčių, reglamentuojančių kosmoso teisę, priėmimas;
- III etapas – specialių teisinės taisyklių JT rezoliucijų forma, reguliuojančių įvairias veiklos kosmose sritis, atsiradimas;

Visgi, galime išskirti ir ketvirtąjį – dabartinį etapą, kuomet vis augant technologinei ir mokslinei pažangai daugybė tarptautinių organizacijų, pasirašant sutartis, priima naujas teisės normas reikšmingas kosmoso teisei. Didesnis dėmesys skiriamas atskiroms, specifinėms kosmoso teisės sritims. Pirmuosiuose trijuose etapuose didžiausias vaidmuo atiteko valstybėms, jų tarpusavio susitarimams, tačiau atsiradus naujoms technologijoms, padidėjo skaičius privačių organizacijų besidominčių veikla kosmose, taigi, telekomunikacijų bei palydovų operatorių organizacijos prisidėjo ir toliau prisideda prie kosmoso teisės kūrimo. Nepaisant to, didėjant privačių subjektų, dalyvaujančių kosmoso veikloje, skaičiui, priimama vis daugiau ir daugiau nacionalinių teisės aktų. Būtinumas kurti nacionalines kosmoso teisės taisykles, kyla ne tik iš kosmoso industrijos komercializavimo ir privatizavimo procesų, tačiau ir iš pačios tarptautinės kosmoso teisės – tarptautiniuose kosmoso teisės aktuose, pavyzdžiui, Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo, įtvirtinta taisyklė, reikalaujanti valstybes prižiūrėti privacias kompanijas ir jų veiklą kosminėje erdvėje.

Taigi, ilgą laiką kosmoso teisė buvo kuriama valstybėms pasiekiant bendrą kompromisą ir priimant tarptautinio pobūdžio teisinius aktus. Vis dėlto, kosmoso industrijai augant, tarptautinių kosmoso teisės normų nebepakanka reglamentuoti visus susiklostančius teisinius santykius, todėl įvairios organizacijos priima atitinkamas taisykles, o valstybės priima nacionalines kosmoso teisės normas, reguliuojančias privačių subjektų santykius

1.3. Pagrindiniai Jungtinių Tautų kosmoso teisės aktai ir principai

1.3.1. Tarptautinė sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų

1967 m. priimta Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo yra fundamentalus tarptautinės kosmoso teisės aktas. Sutartis dar kitaip vadinama „Kosmoso Konstitucija“, nes įtvirtino pamatines teisės normas bei esminius kosmoso teisės principus, kurių pats svarbiausias nustato, jog kosminė erdvė negali būti nacionalinio pasisavinimo objektas nei skelbiant jai savo suverenitetą, nei naudojant ar okupuojant, nei bet kuriomis kitomis priemonėmis.¹⁶ Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo parengta daugiausia remiantis jau minėta Principų Deklaracija, todėl ji yra tarsi detalus kosmoso teisės principų rinkinys. Šiuo metu prie Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo yra prisijungusios 108 valstybės, tarp jų ir Lietuva, ir dar 23 valstybės pasirašė, bet neratifikavo.¹⁷

1.3.1.1. Kosmoso teisės principai pagal Sutartį dėl kosminės erdvės naudojimo

Kaip ir minėta, Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo yra įtvirtinti fundamentalūs kosmoso teisės principai, todėl toliau darbe bus nagrinėjamas kiekvienas iš jų.

• **kosmoso erdvės tyrimas ir naudojimas visų valstybių ir žmonijos interesais:** „Kosminė erdvė, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, tyrinėjama ir naudojama visų valstybių naudai ir jų interesais, neatsižvelgiant į jų išsivystymą ekonomikos ar mokslo srityse, ir tai yra visos žmonijos veiklos sritis.“¹⁸ Kitaip tariant – bendrojo intereso principas – užtikrinantis, jog kiekvienas kosminėje erdvėje esantis kūnas priklauso visai žmonijai ir, kad niekas negali jų pasisavinti. Pagal bendrojo intereso principą, kosmoso erdvė ir joje atliekama veikla yra viešasis interesas. COPOUS narių, ypač JAV ir SSRS, pasiektas kompromisas ir įtvirtintas bendrojo intereso principas buvo būtinas, norint susitarti dėl kitų Sutarties dėl kosminės erdvės nuostatų bei, galiausiai, jos priėmimo. Vienas iš SSRS atstovų Sutarties priėmimo metu pasisakė, jog I straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas nėra tiesiog

¹⁶ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, II straipsnis;

¹⁷ United Nations treaties [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą <<https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280128cbd>>

¹⁸ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, I straipsnio, 1 dalis;

„paprastas Sutarties Šalių teisių nustatymas“ (angl. *a mere statement of the rights of States*), bet buvo sukurtas „garantuoti, kad visi interesai, ne tik atskirų valstybių, bet ir viso pasaulio šalių bei visos tarptautinės bendruomenės, būtų apsaugoti“ (angl. *to guarantee that the interests, not only of individual States, but of all countries and of the international community as a whole, would be protected*).¹⁹ Taigi, svarbu suprasti, jog ne tik Sutarties Šalys turi gerbti kitų Sutarties Šalių teises, bet ši pareiga yra kur kas platesnė, ji turi būti adresuojama visai tarptautinei bendruomenei.

• **visų valstybių tyrimų ir naudojimo laisvė be diskriminacijos:** „Vadovaujantis lygybės principu ir tarptautine teise visos valstybės gali laisvai ir nediskriminuojamos tyrinėti ir naudoti kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, ir gali laisvai patekti į visas dangaus kūnų sritis; Kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, užtikrinama mokslinių tyrimų laisvė o valstybės palengvina ir skatina tarptautinį bendradarbiavimą atliekant šiuos tyrimus.“²⁰ Šis straipsnis įtvirtina fundamentalų kiekvienos Šalies laisvės tyrinėti kosminę erdvę teisinį principą. Taip pat nurodytas Sutarties tekstas apibrėžia, jog šis principas nėra absoliutus, teisė laisvai tyrinėti galima „vadovaujantis lygybės principu, tarptautinė teise“ ir turi būti „nediskriminuojanti“. „Vadovaujantis lygybės principu“ reiškia, jog visos Sutarties Šalys turi teisę tyrinėti ir naudoti atvirąjį kosmosą. „Vadovaujantis tarptautine teise“ turi būti suprantama kaip pareiga tyrinėti ir naudoti atvirąjį kosmosą, remiantis ir nepažeidžiant Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, joje įtvirtintų principų ir normų, taip pat ir kitų tarptautinės teisės aktų. „Nediskriminuojanti“ reiškia, jog jokia Sutarties Šalis negali būti diskriminuojama tyrinėjant ir naudojant atvirąjį kosmosą. Svarbu pastebėti, jog nediskriminavimo principas, siejamas kartu su Sutarties Preambule ir 1 straipsnio 1 dalimi, kuris kartu reiškia ir tai, jog vėliau pradėti vienos Šalies tyrimai negali būti niekaip suvaržomi anksčiau tyrimus atlikusios valstybės.

• **draudimas reikšti suvereniteto pretenzijas ir pasisavinti kosmoso erdvę, Mėnulį ar kitus dangaus kūnus:** „Kosminė erdvė, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, negali būti nacionalinio pasisavinimo objektas nei skelbiant jai savo suverenitetą, nei naudojant ar

¹⁹ JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 9 [žiūrėta: 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cissmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>.

²⁰ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, I straipsnis 2 dalis.

okupuojant, nei bet kuriomis kitomis priemonėmis.“²¹ Kai prasidėjo kova dėl kosminės erdvės, dauguma valstybių bijojo, jog ši erdvė gali tapti vieta kilti konfliktams dėl dangaus kūnų kontrolės, todėl valstybės turėjo pasiekti bendrą susitarimą ir įtvirtinti taisyklę dėl bendrojo kosminės erdvės naudojimo. Sutarties tekstu paaiškinamas pirmajame Sutarties straipsnyje įtvirtintas bendrojo intereso principas. Iš esmės, II Sutarties straipsnis įtvirtina, jog atvirasis kosmosas ir jame esantys kūnai negali būti niekieno pasisavinti ir turi priklausyti visai žmonijai.

• **kosminės erdvės ir dangaus kūnų demilitarizavimas:** „Valstybės, šios Sutarties Šalys, įsipareigoja nepaleisti į orbitą aplink Žemę objektų, gabenančių branduolinių ginklų arba bet kokius kitus masinio naikinimo ginklus, neįrengti tokių ginklų dangaus kūnuose arba kitu būdu nedislokuoti tokių ginklų kosminėje erdvėje.“²² **ir dangaus kūnų naudojimas taikiais tikslais:** „Visos valstybės, šios Sutarties Šalys, naudoja Mėnulį ir kitus dangaus kūnus išimtinai taikiais tikslais. Karinių bazių įkūrimas, karinių įrenginių ir įtvirtinimų įrengimas, bet kokių ginklų bandymas ir kariniai manevrai dangaus kūnuose draudžiami. Karinio personalo naudojimas atliekant mokslinius tyrimus ar kitais taikiais tikslais nėra draudžiamas. Bet kokios įrangos ar infrastruktūros priemonių, kurių reikia taikiam Mėnulio ar kitų dangaus kūnų tyrinėjimui, naudojimas taip pat nėra draudžiamas.“²³ Esant grėsmei valstybių saugumui, taikai kosminėje erdvėje, Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo nustatyti tokie draudimai: 1) nepaleisti į orbitą aplink Žemę objektų, gabenančių branduolinius ar kitus masinio naikinimo ginklus; ir 2) ginklų įrengimas dangaus kūnuose ar tokių ginklų dislokavimas kosminėje erdvėje tam, kad toliau tokie objektai būtų naudojami visų valstybių ir tik taikiais tikslais. Svarbu pabrėžti, jog demilitarizavimo ir taikaus kosminės erdvės naudojimo principas įtvirtintas ne tik Sutarties IV straipsnyje, bet ir Sutarties preambulėje bei III straipsnyje.²⁴

• **astronautai – žmonijos pasiuntiniai kosmose, kuriems teikiama pagalba ištikus nelaimėi:** „Valstybės, šios Sutarties Šalys, astronautus laiko žmonijos pasiuntiniais kosminėje erdvėje ir teikia jiems visokeriopą pagalbą avarijos, nelaimingo atsitikimo ar

²¹ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, II straipsnis.

²² 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IV straipsnis;

²³ *Ibid.* IV straipsnis.

²⁴ JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 22 [žiūrėta: 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cisssmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>.

priverstinio nusileidimo kitos valstybės, šios Sutarties Šalies, teritorijoje arba atviroje jūroje atvejais. Astronautams nusileidus tokiu būdu, jie saugiai ir greitai grąžinami į valstybę, kurioje registruotas jų erdvėlavis. Valstybės, šios Sutarties Šalies, astronautai, vykdydami veiklą kosminėje erdvėje bei ant dangaus kūnų, teikia visokeriopą pagalbą kitų valstybių, šios Sutarties Šalių, astronautams. Valstybės, šios Sutarties Šalys, nedelsdamos informuoja kitas valstybes, šios Sutarties Šalis, arba Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių apie visus kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, jų pastebėtus reiškinius, kurie galėtų kelti pavojų astronautų gyvybei ar sveikatai.²⁵ Šio principo pagrindinė idėja yra ta, jog nepaisant astronauto kilmės, pilietybės ar jo gyvenamosios vietos, Sutarties Šalys ir kiti astronautai turi pareigą padėti į nelaimę patekusiems astronautams. Šis principas yra išplėstas ir sukonkretintas Susitarime dėl astronautų gelbėjimo.

• **valstybės atsakomybė už vyriausybių ar nevyriausybių subjektų veiklą kosminėje erdvėje:** „Valstybės, šios Sutarties Šalys, yra tarptautiniu lygiu atsakingos už nacionalinę veiklą kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, nepaisant to, ar tokią veiklą vykdo vyriausybės agentūros ar nevyriausybinių juridiniai asmenys, bei už užtikrinimą, kad nacionalinė veikla būtų vykdoma vadovaujantis šioje Sutartyje išdėstytomis nuostatomis. Nevyriausybinių juridinių asmenų veikla kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, turi būti vykdoma gavus atitinkamos valstybės, šios Sutarties Šalies, leidimą ir nuolat jos prižiūrima. Kai veiklą kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, vykdo tarptautinė organizacija, už šios Sutarties laikymąsi atsakinga ir tarptautinė organizacija, ir šiai organizacijai priklausančios valstybės, šios Sutarties Šalys.²⁶ Sutarties Šalys turi pareigą užtikrinti, jog bet kokia privačių organizacijų kosminėje erdvėje atliekama veikla neprieštarautų Sutarties nuostatomis. Nepaisant to, Sutarties Šalys turi pareigą nuolatos prižiūrėti jų teritorijoje, pagal Konvenciją dėl registravimo, užregistruotų privačių kompanijų veiklą. Šio principo tikslas yra užtikrinti universalią ir nuoseklią praktiką, jog kiekvieną valstybę laikytųsi Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, nepaisant to ar veikla kosmose atliekama pačios valstybės ar privačių kompanijų.²⁷

²⁵ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, V straipsnis.

²⁶ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, VI straipsnis;

²⁷ JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 20 [žiūrėta: 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cissmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>.

• **valstybės atsakomybė už padarytą žalą kosminėje erdvėje:** „Kiekviena valstybė, šios Sutarties Šalis, kuri paleidžia ar kurios užsakymu į kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, paleidžiamas objektas ir kiekviena valstybė, šios Sutarties Šalis, iš kurios teritorijos ar iš kurios įrenginių paleidžiamas objektas, yra tarptautiniu lygiu atsakinga už žalą, kurią kitai valstybei, šios Sutarties Šaliai, arba jos fiziniams ar juridiniams asmenims padaro tas objektas arba jo dalys Žemės paviršiuje, oro erdvėje arba kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus.”²⁸ Be Sutarties Šalies atsakomybės prižiūrėti kosmose atliekamą veiklą, ji taip pat yra ir atsakinga už žalą, padarytą kosminėje erdvėje, jos pačios ar privačios kompanijos. Svarbu paminėti, jog valstybei taikoma absoliuti atsakomybė už žalą. COPUOS komitete dėl šios taisyklės kilo daug nesutarimų tarp valstybių, turinčių išteklių tyrinėti kosmosą, ir valstybių, neturinčių šių išteklių. Pastarosios reikalavo absoliučios atsakomybės taisyklės, nes numatė, jog ateityje patirs nuostolių dėl kosmoso valstybių atliekamų misijų.²⁹ Galiausiai kosmoso valstybės sutiko su absoliučios atsakomybės doktrina ir COPUOS teisniame subkomitete buvo pasiektas kompromisas. Šis principas yra įtvirtintas Konvencijoje dėl atsakomybės.

• **valstybės, vykdydamos veiklą kosminėje erdvėje, turi vadovautis bendradarbiavimo ir tarpusavio pagalvos principais:** „Valstybės, šios Sutarties Šalys, tyrinėdamos ir naudodamos kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, vadovaujasi bendradarbiavimo ir tarpusavio pagalbos principais bei vykdo visą savo veiklą kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, tinkamai atsižvelgdamos į atitinkamus visų kitų valstybių, šios Sutarties Šalių, interesus.“³⁰ Šiuo principu norima pabrėžti, jog valstybės turi pareigą paskatinti tarptautinį bendradarbiavimą, atliekant bet kokią veiklą atvirajame kosmose.

• **Valstybės privalo išvengti žalingos taršos aplinkai:** „Valstybės, šios Sutarties Šalys, vykdo kosminės erdvės, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, tyrimus vengdamos jiems žalingos taršos bei nepalankių pokyčių Žemės aplinkai, kuriuos gali sukelti ne žemiškos kilmės medžiagos, ir, prireikus, šiuo tikslu imasi atitinkamų priemonių. Jeigu kuri

²⁸ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, VII straipsnis.

²⁹ JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 21 [žiūrėta: 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cisssmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>.

³⁰ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IX straipsnis;

nors valstybė, šios Sutarties Šalis, turi pagrindo manyti, kad jos ar jos piliečių suplanuota veikla ar eksperimentas kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, gali sukelti žalą ir trukdyti kitų valstybių, šios Sutarties Šalių, vykdomiems taikiems tyrinėjimams ir naudojimuisi kosmine erdve, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, prieš pradėdama tokią veiklą ar eksperimentą, ji surengia atitinkamas tarptautines konsultacijas. Valstybė, šios Sutarties Šalis, kuri turi pagrindo manyti, kad kitos valstybės, šios Sutarties Šalies, suplanuota veikla ar eksperimentas kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, gali sukelti žalą ir trukdyti taikiems tyrinėjimams ir naudojimuisi kosmine erdve, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, gali prašyti surengti konsultacijas dėl tokios veiklos ar eksperimento.”³¹ Šis principas buvo įtvirtintas, siekiant sumažinti galimą taršą ir neigiamus aplinkai padarinius dėl kurių ateities kartos nebegalėtų atlikti misijų kosmose.

Taigi, Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo svarba yra neabejotina. Ji įtvirtina pačias svarbiausias principines nuostatas, kurių privalo laikytis kiekviena Sutarties Šalis. Sutarties tekstas įtvirtina tarptautinį kosmoso režimą, kuris ne tik gali būti taikomas vadinamoms kosmoso valstybėms, bet ir kitoms, mažiau išteklių turinčioms, valstybėms. Kiekvienai valstybei yra garantuota vienoda teisė tyrinėti ir naudoti atvirąjį kosmosą, jame esančius kūnus, žinoma, svarbu nepamiršti, jog bet kokia veikla kosmose turi tarnauti žmonijai, neprieštarauti tarptautinei taikai ir saugumui bei aišku visai Sutarčiai dėl kosminės erdvės naudojimo.

Nepaisant aukščiau išdėstytų principo ir pozityvios vizijos dėl taikaus ir visai žmonijai skirto kosminės erdvės tyrinėjimo, realybė prasilenkia su Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo tekstu. Spartėjant inovacijoms, privačių kompanijų norui dominuoti kosminėje industrijoje, nuosekliai vadovautis Sutartimi dėl kosminės erdvės naudojimo bei joje nustatytais principais tampa sudėtinga.

1.3.2. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo

Iš karto po Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, 1968 m. priimtas Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo. Pastarasis yra tęsinys Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, konkrečiai, jos V ir VIII straipsnių, todėl Sutarimas dėl astronautų gelbėjimo didžiausia

³¹ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IX straipsnis;

dėmesį skyrė šioms problemoms: erdvėlaivio ekipažui ir kosminiams objektams bei juos paleidžiantiems subjektams.

„Erdvėlaivio ekipažui“ patekusiam į nelaimingą atsitikimą, Susitarimo Šalims kyla pareiga nedelsiant imtis visų įmanomų priemonių, kad juos išgelbėtų ir suteiktų jiems visą būtiną pagalbą. Pagal Susitarimo II ir III straipsnius tokia pareiga kyla valstybėms, kurių teritorijoje nusileidžia erdvėlaivio ekipažas, arba toms valstybėms, kurios gali tai padaryti, jeigu erdvėlaivis nusileidžia atviroje jūroje ar bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos valstybės jurisdikcijai, pavyzdžiui, atvirajame kosmose. Tokia pareiga yra įtvirtinta ir Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo V straipsnyje, kuris nurodė, jog astronautai yra „žmonijos pasiuntiniai kosminėje erdvėje.“ Pastebima, jog Susitarime, kitaip nei Sutartyje, nurodyta ne „astronauto“, o „erdvėlaivio ekipažo“ sąvoka. Kadangi, Susitarimo pavadinime nurodyta „astronauto“ sąvoka, teigiama, jog ši yra „erdvėlaivio ekipažo“ sinonimas, pastarąją išplečiant ir turint omenyje visus kosminių stočių darbuotojus, atliekančius specialias operacijas.³² Tikslus abiejų sąvokų apibrėžimas paskutiniu metu tampa vis svarbesnis. Spartėjant technologijoms ir kosmoso turizmui galimybei, ne visi į kosmosą keliaujantys asmenys gali būti vadinami „žmonijos pasiuntiniais kosminėje erdvėje“.³³ Taigi, įvairūs JAV nacionaliniai teisės aktai, pavyzdžiui, Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo (angl. Commercial Space Launch Competitiveness Act) (toliau – Aktas dėl konkurencingumo), įtvirtina naują sąvoką „keleivis kosmose“ (angl. *spaceflight participant*).³⁴

Susitarime dėl astronautų gelbėjimo taip pat įvardijamos tokios sąvokos kaip: „kosminis objektas“ bei „paleidžiančioji administracija“.³⁵ Taigi, Susitarimas numatė, jog šalis, gavusi informaciją ar išsiaiškinus apie kosminėje erdvėje įvykusią nelaimę, privalo nedelsiant informuoti paleidžiančiąją organizaciją bei JT Generalinį Sekretorių, kuris privalo iš karto išplatinti informaciją visomis ją prieinamomis ryšių priemonėmis. Tais atvejais, kai erdvėlaivio ekipažas nusileidžia vienoje iš Susitarimą priėmusių šalių jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje, ši privalo suteikti ekipažui pagalbą; o jeigu kosminis objektas ar

³² DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 80.

³³ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, V straipsnis.

³⁴ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 80.

³⁵ „Paleidžiančioji administracija“ – tai už paleidimą atsakinga valstybė arba, kai už paleidimą atsako tarptautinė tarpvyriausybė organizacija, ši organizacija, jei ji pareiškia prisiimanti šiame Susitarime nustatytas teises ir pareigas, o dauguma šios organizacijos valstybių narių yra šio Susitarimo bei Sutarties dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų Susitariančiosios Šalys.

jo sudėtinė dalis – imasi visų priemonių, kad objektas būtų gražinamas paleidžiančiajai organizacijai.

Apibendrinant, Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo įtvirtina pagrindines taisykles, kurių turi laikytis kiekviena valstybė, kosmoso laivui ir jo įgulai patekus į nelaimingą įvykį.

1.3.3. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą

Praėjus 5 metams po Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, galiausiai 1972 m. buvo priimta Konvencija dėl atsakomybės. Pastaroji išplečia jau minėtą, Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo VII straipsnyje įtvirtintą valstybės atsakomybę už žalą padarytą kosminėje erdvėje, principą. Konvencijoje dėl atsakomybės įvardintos taisyklės ir procedūros dėl kosminių objektų padarytos žalos, siekiant užtikrinti visapusiškos ir teisingos kompensacijos mokėjimą. Konvencija susideda iš 28 straipsnių, kuriuose įtvirtinami patys svarbiausi jos elementai:

- „Paleidžiančiosios valstybės“ sąvoka. Pagal Konvencijos dėl atsakomybės I straipsnį „paleidžiančioji valstybė reiškia: i) valstybę, kuri paleidžia kosminį objektą arba organizuoja jo paleidimą; ii) valstybę, iš kurios teritorijos arba įrenginių paleidžiamas kosminis objektas.“³⁶

- „Žalos“ ir „kompensacijos“ sąvokos. Pagal Konvenciją dėl atsakomybės „sąvoka „žala“ reiškia gyvybės praradimą, asmens sužalojimą ar kitokį sveikatos sutrikdymą; arba valstybių, fizinių, juridinių asmenų arba tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų nuosavybės praradimą arba jai padarytą žalą.“³⁷ Šis sąvokos išaiškinimas tiksliai nurodo žalą už kurią būtų skirta kompensacija, tačiau joje tiesiogiai neįtvirtinta, pavyzdžiui, žala padaryta atvirosios jūros gamtai ar netiesioginė žala. Nepaisant to, Konvencijos XII straipsnis nustato, jog „kompensacija <...> nustatoma vadovaujantis tarptautine teise ir teisingumo bei lygybės principais siekiant taip atlyginti žalą, kad būtų atkurta <...> būklė, kokia ji būtų buvusi, jei žala nebūtų padaryta.“³⁸ Taigi, šis straipsnis įtvirtinta kitokios žalos, nei įtvirtinta I straipsnio a punkte, atlyginimo galimybę.

³⁶ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, I straipsnio C punktas.

³⁷ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, I straipsnio A punktas.

³⁸ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, XII straipsnis

• „Kosminio objekto“ ir „paleidimo“ sąvokos. Konvencijoje sąvokos paaiškinamos taip: „kosminis objektas“ apima kosminio objekto sudėtinės dalis, jam išvesti į orbitą būtiną priemonę bei jos sudėtinės dalis³⁹, o „paleidimas“ apima bandymą paleisti.⁴⁰

• „Absoliuti atsakomybė“ ir „atsakomybė su kalte“. Konvencijos dėl atsakomybės straipsniuose yra išskiriama absoliuti atsakomybė: „Paleidžiančioji valstybė yra visapusiškai atsakinga už žalą, kurią padarė jos kosminis objektas Žemės paviršiuje arba skrendančiam orlaiviui, atlyginimą“⁴¹ ir atsakomybė su kalte: „Jei vienos paleidžiančiosios valstybės kosminiam objektui ar tokiam kosminiame objekte esantiems asmenims ar turtui žala padaro kitos paleidžiančiosios valstybės kosminis objektas kitur nei Žemės paviršiuje, pastaroji atsakinga tik tada, jei žala padaryta dėl jos kaltės arba dėl asmenų, už kuriuos ji atsakinga, kaltės.“⁴² Toliau Konvencijos IV straipsnyje taip pat išskiriamos minėtos atsakomybės rūšys, kai žala padaroma tretiesiems asmenims: „a) jei žala trečiajai valstybei buvo padaryta Žemės paviršiuje arba skrendančiam orlaiviui, jų atsakomybė trečiajai valstybei yra absoliuti; b) jei žala buvo padaryta trečiosios valstybės kosminiam objektui arba tokiam kosminiame objekte esantiems asmenims ar turtui kitur nei Žemės paviršiuje, jų atsakomybė trečiajai valstybei bus grindžiama kurios nors iš pirmųjų dviejų valstybių kalte arba asmenų, už kuriuos kuri nors iš jų atsakinga, kalte.“⁴³ Pagal Konvenciją dėl atsakomybės, nuo absoliučios atsakomybės valstybė gali būti atleidžiama tik dėl „pretenziją pateikusios valstybės <...> šiurkštaus aplaidumo arba veiksmo ar neveikimo siekiant padaryti žalą“⁴⁴ Taigi, nurodyti straipsniai dėl absoliučios atsakomybės atitinka bendrą tarptautinės bendruomenės nuomonę, kad absoliuti atsakomybė taikoma tik labai išimtiniais atvejais, reikalauja specifinio tarptautinio akto dėl kurio turi susitarti valstybės ir taikoma tik išskirtinai rizikingoms ir pavojingoms situacijoms.⁴⁵

³⁹ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, I straipsnio D punktas.

⁴⁰ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, I straipsnio B punktas.

⁴¹ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, II straipsnis.

⁴² 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, III straipsnis.

⁴³ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, IV straipsnis.

⁴⁴ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, VI straipsnis.

⁴⁵ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 89.

- Tarptautinė ir nacionalinė atsakomybė. Konvencija nustato tik tarptautinę atsakomybę, t. y. atsakomybę tarp vienos ir kelių valstybių arba tarp vienos ar kelių valstybių ir kitos valstybės⁴⁶, tačiau Konvencijos nuostatos netaikomos žalai padarytai: „a) tos paleidžiančiosios valstybės piliečiams; b) užsienio valstybių piliečiams jiems dalyvaujant to kosminio objekto veikimo užtikrinimo veikloje nuo jo paleidimo momento arba bet kuriame vėlesniame etape iki to kosminio objekto nusileidimo arba tuo metu, kai jie paleidžiančiosios valstybės kvietimu yra labai arti planuojamos to kosminio objekto paleidimo ar sugrįžimo vietos.“⁴⁷

- Reikalavimo teisė. Pagal Konvencijos VIII straipsnį, teisę dėl patirtos žalos pateikti pretenziją turi: 1) Valstybė, kuri pati arba kurios fiziniai ar juridiniai asmenys patyrė žalą; 2) Jei valstybė, kurios pilietybę turi žalą patyrę fiziniai ir juridiniai asmenys, nepateikė pretenzijos, kita valstybė dėl jos teritorijoje bet kokio fizinio ar juridinio asmens patirtos žalos; 3) Jei nei valstybė, kurios pilietybę turi žalą patyrę fiziniai ir juridiniai asmenys, nei valstybė, kurios teritorijoje buvo patirta žala, nepateikė pretenzijos arba nepranešė ketinanti pateikti pretenziją, kita valstybė dėl jos nuolatinių gyventojų patirtos žalos.⁴⁸

- Ginčų sprendimo procedūros: derybos ir Pretenzijų Komisija (angl. *Claims Commission*). Konvencija taip pat įtvirtina ginčų sprendimo procedūras. Visų pirma, kilus ginčui, nesutarimai turi būti sprendžiami derybų būdu. Nepasiekus bendro susitarimo per 1 metų laikotarpį, gali būti įkurta Pretenzijų komisija. Konvencijoje labai detalčiai yra nustatyta Pretenzijų komisijos steigimo ir darbo tvarka, narių skaičius.

- Tarptautinė organizacija, kaip Konvencijos dalyvė. Konvencijos XXII straipsnyje įtvirtinta tarptautinių organizacijų teisė patvirtinti, jog pripažįsta Konvencijoje nustatytas teises ir įsipareigojimus. Tokiu atveju tarptautinei organizacijai pareiga atlyginti žalą kyla lygiai taip pat, kaip ir valstybei.

Taigi, Konvencija dėl atsakomybės įtvirtina esmines žalos atlyginimo, atsakomybės ir ginčų sprendimo taisykles. Atsakomybė konvencijoje išskiriama pagal tai kur yra žalos atsiradimo vieta, jei tai absoliuti atsakomybė – žala turi būti padaroma Žemės paviršiuje arba skrendančiam orlaiviui, jei atsakomybė su kalte – žala turi būti padaroma kitur nei Žemės paviršiuje, tai reiškia kosminėje erdvėje.

⁴⁶ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 89.

⁴⁷ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, VII straipsnis.

⁴⁸ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, VIII straipsnis.

1.3.4. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo

Praėjus 8 metams po „Kosmoso Konstitucijos“ priėmimo, 1975 m. pasirašyta Konvencija dėl registravimo, reguliuojanti kosminių objektų, paleidžiamų į kosminę erdvę, registraciją. Konvencijos dėl registravimo straipsniai įpareigoja Šalis registruoti kosminius objektus tiek nacionaliniame registre, tiek tarptautiniame.

Pareiga įregistruoti kosminį objektą nacionaliniame registre nustatyta Konvencijos dėl registravimo II straipsnio 1 dalyje: „Jei kosminis objektas paleidžiamas į orbitą aplink Žemę arba už jos, paleidžiančioji valstybė įregistruoja kosminį objektą, įrašydama jį į jos tvarkomą atitinkamą registrą.“ Valstybė, kurios registre įrašomas atitinkamas kosminis objektas įgyja „paleidžiančiosios valstybės“ statusą.

Be kita ko, Konvencijoje dėl registravimo įtvirtinta JT Generalinio Sekretoriaus pareiga tvarkyti tarptautinį kosminių objektų registrą. Kiekviena valstybė, savo teritorijoje įregistravusi kosminį objektą, turi pateikti JT Generaliniam Sekretoriui atitinkamą su kosminių objektu susijusią informaciją: 1) paleidžiančiosios Valstybės ar Valstybių pavadinimus; 2) atitinkamą kosminio objekto žymenį arba jo registracijos numerį; 3) paleidimo datą ir teritoriją arba vietą; 4) pagrindinius orbitos parametrus, įskaitant: a) apsisukimo periodą, b) inklinaciją, c) apogėjų, d) perigėjų; 5) bendrą kosminio objekto paskirtį.⁴⁹

Taigi, registracijos paskirtis gana aiški – identifikuoti kosminius objektus, žalą padariusio objekto savininką, t. y. „paleidžiančiąją valstybę“, kuri būtų atsakinga už žalą pagal Konvenciją dėl atsakomybės.

1.3.5. Susitarimas dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose

Mėnulio susitarimas priimtas 1979 m. Jis buvo paskutinis tokio plataus masto teisės aktas, kuris turėjo praplėsti Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo nuostatas, ypač susijusias su Mėnuliu ir kitais dangaus kūnais. Mėnulio susitarimas dar kartą pakartoja bendrojo intereso principą, jog Mėnulis ir kiti dangaus kūnai priklauso visai žmonijai, akcentuojant jų

⁴⁹ 1975 m. sausio 14 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-927, IV straipsnis.

tyrinėjimą ir naudojimą.⁵⁰ Susitarime taip pat pakartojama tai, jog kosminių objektų naudojimas gali būti skirtas tik taikiems tikslams, tarptautinio bendradarbiavimo būtinumą, informacijos dalijimąsi, pareigą padėti astronautams, kosminių objektų kontrolę, atsakomybę už žalą ir galimybę laisvai, nieko netrukdomam pasiekti Mėnulį ir jame esančius įrenginius.⁵¹

Susitarime paliečiama naudingųjų kosmoso išteklių problema, tačiau dėl jame įtvirtinto „bendro žmonijos paveldo“ principo kilo nesutarimai tarp šalių ir išreikštas nepasitenkinimas šio principo turiniu. Suprantant, jog kosmoso tyrinėjimas ir naudingųjų iškasenų išgavimas reikalauja labai didelių lėšų, kosmoso valstybės neturi noro dalintis nei technologijomis, nei ištekliais.

Taigi, kitaip nei prie Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo, prie Mėnulio susitarimo prisijungė mažai valstybių – tik 15 valstybių yra susitarimo dalyvės ir dar 4 pasirašė. Svarbu paminėti, jog tarp visų valstybių nėra svarbiausių kosmoso srityje veikiančių valstybių. Tai ypač sumažina šio teisės akto svarbą ir įtaką tarptautinei bendruomenei.

⁵⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 100.

⁵¹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p.100

2. KOSMOSO ERDVĖS KOMERCIALIZAVIMO TEISINIAI ASPEKTAI

XX amžiaus viduryje valstybės dominavo kosmoso industrijoje, tai atsispindi ir JT kosmoso teisės aktų nuostatose. Tačiau jau 1980 m. įvairios privačios kompanijos bei privatūs asmenys pradėjo žvalgytis į kosminę erdvę ir investuoti į sparčiai augančią kosmoso industriją. Dėl investicijų, asmenų siekio pasipelnyti ir naujų technologijų plėtros susikūrė kelios komercinės kosmoso industrijos rūšys: palydovų paleidimas komerciniams tikslams, komerciniai skrydžiai ir kosmoso turizmas.⁵²

Pirmoji komercinių palydovų paleidimų kompanija įkurta 1980 m. pavadinimu „Arianespace“ 1984 m. sėkmingai paleido savo pirmąjį palydovą, o šiuo metu yra paleidusi daugiau nei pusę visų kosminėje erdvėje esančių komercinių palydovų. Pastarųjų nauda žmonėms yra neabejotina, jie naudojami telekomunikacijoms, nuotoliniam aptikimui, navigacijai, orų prognozėms ir t.t.

1982 m. JAV įkurta kompanija „Orbital Sciences Corp.“ sukūrė apie 140 erdvėlaivių tiek viešiesiems, tiek privatiems klientams. Kompanija bendradarbiauja su NASA, kuria jiems erdvėlaivius, galinčius aprūpinti Tarptautinę kosminę stotį⁵³ reikalingomis medžiagomis. Tačiau tai nėra vienintelė kompanija bendradarbiaujanti su NASA. Verslininkas Elonas Muskas 2002 m. įsteigė įmonę pavadinimu „Space Exploration Technologies Corporation“, kitaip „SpaceX“. Kompanija taip pat bendradarbiauja su NASA dėl Tarptautinės kosminės stoties aprūpinimo įvairiomis astronautams reikalingomis medžiagomis ir įrankiais, galingų erdvėlaivių kūrimo. Paminėtina, jog 2019 m. kovo 2 d. „SpaceX“ atliko eksperimentinį skrydį į Tarptautinę kosminę stotį, kuriuo įrodė galimybę netolimoje ateityje iš JAV teritorijos gabenti astronautus į atvirąjį kosmosą. Po JAV kosminio kelto programos (angl. *US Space Shuttle programme*)⁵⁴ nutraukimo 2011 m., JAV savo astronautus į kosmosą galėjo paleisti tik iš Kazachstane esančio paleidimo tako, pagal susitarimą su Rusija. Tai yra milžiniškas pasiekimas komercinių skrydžių paleidimo eroje, nes JAV galės pigiau, patogiau ir dažniau skraidinti savo astronautus į Tarptautinę kosminę stotį pagal susitarimą su „SpaceX“.

⁵² ALBERT, C. *Liability in International Law and the Ramifications on Commercial Space Launches and Space Tourism* [interaktyvus]. L.A.: Digital Commons, 2014, p. 238 [žiūrėta 2019 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1708&context=ilr>>.

⁵³ Tarptautinė kosminė stotis – tarptautinis orbitinės stoties projektas, kuriame bendradarbiauja penkios kosmoso agentūros iš įvairių pasaulio šalių.

⁵⁴ JAV kosminio kelto programa – NASA vykdyta dažno erdvėlaivių naudojimo misija tarp 1971 ir 2011 m.

Dar viena komercinės kosmoso veiklos rūšis yra kosmoso turizmas. Kosmoso turizmas gali būti apibūdinamas kaip bet kokia komercinė veikla, siūlanti keleiviams tiesioginę ar netiesioginę kosminės kelionės patirtį.⁵⁵ Kosmoso turizmas išskiriamas į orbitinį ir suborbitinį turizmą. Orbitinis turizmas reiškia, jog kosminis laivas keliauja aplink Žemę orbitoje, o greitis joje turi siekti maždaug 28 tūkstančius kilometrų per valandą.⁵⁶ Tai yra nepaprastai didelis greitis dėl kurio tokia kelionė yra techniškai sudėtinga ir žymiai brangesnė nei suborbitinė. Pastaroji rūšis yra daug patrauklesnė, apimanti skrydį aukštyne (apie 100 – 200 kilometrų) ir žemyn.⁵⁷

Nuo 1960 maždaug 500 astronautų pakilo virš Žemės į atvirąjį kosmosą, tačiau tik keletas iš jų buvo vadinami „kosmoso turistai.“ 2001 m. balandį JAV pilietis Dennis Tito sumokėjo 20 milijonų JAV dolerių ir praleido šešias dienas Tarptautinėje kosminėje stotyje. Pirmą kartą žmonijos istorijoje asmuo turėjo galimybę nusipirkti kelionę į kosmosą. Tokia kelionė galėjo įvykti tik visų Tarptautinės kosminės stoties partnerių sutikimu.⁵⁸ Iki šiol buvo viso tik 7 turistai, išbandę orbitinį kosmoso turizmą, nes dėl technologinių sunkumų įgyvendinti suborbitinį skrydį šiuo metu yra neįmanoma. Neabejotinai, netolimoje ateityje ši kosmoso turizmo rūšis bus pagrindinė ir greičiausiai vienintelė.

Šalia kosmoso turizmo galime priskirti ir tarpžemyninį raketų transportą (angl. *intercontinental rocket transport*). Nors keleiviai erdvėlaiviu gabenami į kosminę erdvę, ši paslauga šiek tiek skiriasi nuo standartinio kosmoso turizmo, nes galutinis tikslas nėra kosmosas, o tai yra Žemė. Tokios kompanijos kaip „SpaceX“ konstruoja raketas, galinčias nugabenti asmenis nuo vienos vietos Žemėje iki kitos daug greičiau negu lėktuvai, pavyzdžiui, jeigu lėktuvu skrydis užtruktų 12 valandų, skrydis raketa truktų vos 30 minučių. Nepaisant didelių pastangų ir lėšų, kol kas tokios paslaugos įgyvendinimas yra rizikingas dėl

⁵⁵ FREELAND, S. *Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism?* [interaktyvus]. S.l. : Melbourne Journal of International Law, 2010, p. 98 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

⁵⁶ FREELAND, S. *Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism?* [interaktyvus]. S.l. : Melbourne Journal of International Law, 2010, p. 98 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

⁵⁷ FREELAND, S. *Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism?* [interaktyvus]. S.l. : Melbourne Journal of International Law, 2010, p. 98 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

⁵⁸ FREELAND, S. *Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism?* [interaktyvus]. S.l. : Melbourne Journal of International Law, 2010, p. 97 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

techninių sunkumų, nelaimingų atsitikimų galimybės. Tačiau, žinant, jog kadaise skrydžiai lėktuvu atrodė neįmanoma misija, galime tikėtis, jog ateityje tarpžemyninis raketų transportas taps realybe, kuri lemtų naujos tarptautinės teisės šakos atsiradimą – Aeronautikos Teisė (angl. *Aerospace Law*).⁵⁹

Taigi, komerciniai skrydžiai į kosmosą yra neišvengiami ir jų tik daugės – kompanijos gaminančios bei paleidžiančios palydovus, kosminius laivus, pirmosios turistinės kelionės į kosmosą, naujos galimybės gabenti asmenis iš vienos Žemės vietos į kitą per kosminę erdvę, šaukte šaukia tarptautinio dėmesio ir naujo teisinio reguliavimo sukūrimo, kuris apimtų skrydžių leidimus, jų apribojimus bei atsakomybę už padarytą žalą.

2.1. Atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą teisiniai aspektai

Penkių pagrindinių JT kosmoso teisės aktų normos yra priimtos seniai, todėl neapima komercinių paleidimų problematikos. Tiek Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo, tiek Konvencijoje dėl atsakomybės įtvirtintos tik valstybės, o ne privačių kompanijų, atsakomybės sąlygos už kosminių objektų padarytą žalą. Prisiminus „paleidžiančiosios valstybės“ sąvoką, daroma išvada, jog pagal tarptautinę kosmoso teisę valstybė yra atsakinga už jų teritorijoje paleistų privačių kompanijų kosminių objektų padarytą žalą, nepaisant to paleidimo tikslo. Todėl už tokių kompanijų, kaip „SpaceX“ padarytą žalą kosminėje erdvėje atsakytų JAV, nes būtent jos teritorijoje yra šios įmonės paleidimo takai.⁶⁰ Taigi, tarptautinė kosmoso teisė nustato valstybės atsakomybę, tačiau nedraudžia valstybei priimti nacionalinių teisės aktų, apribojančių jos atsakomybę prieš trečiosios šalies pareikštus reikalavimus dėl privačios kompanijos padarytos žalos. Dėl minėtos priežasties, tokios valstybės kaip JAV, Rusija, Kinija, Prancūzija pasirenka įtvirtinti specifines nacionalines taisykles, apribojančias jų atsakomybę.

JAV 1984 m. priėmė Aktą dėl komercinių paleidimų į kosmosą (angl. *Commercial Space Launch Activities Act*), kuris nurodė pagrindines taisykles reguliuojančias privačių kompanijų veiklą kosminėje erdvėje, kurios apėmė licencijos gavimo tvarką, be kurios jokia

⁵⁹ FREELAND, S. *Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism?* [interaktyvus]. S.I. : Melbourne Journal of International Law, 2010, p. 99 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

⁶⁰ ALBERT, C. *Liability in International Law and the Ramifications on Commercial Space Launches and Space Tourism* [interaktyvus]. L.A.: Digital Commons, 2014, p. 246 [žiūrėta 2019 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1708&context=ilr>>.

kompanija negali paleisti kosminio objekto į atvirąjį kosmosą, bei atitinkamos sumos draudimo reikalavimą. Federalinė aviacijos administracija⁶¹ (toliau – FAA) paskirta pagrindine institucija prižiūrėti privačių kompanijų veiklą ir išduoti joms leidimus.

1988 m. JAV patvirtino „paleidimo kompensacijos programą“ (angl. *launch indemnification program*), kuri numatė „trijų pakopų metodą“ (angl. *three-tier approach*). Šis metodas leidžia padalinti atsakomybę tarp valstybės ir privačios kompanijos už trečiosios šalies pareikštus reikalavimus dėl privačios įmonės kosminio objekto padarytos žalos. Pagal šią programą, visų pirma, reikalaujama apdrausti privačios įmonės atsakomybę draudimo įmonėje. Draudimas privačioms kosmoso įmonėms yra privalomas, nes tik tokiu būdu gaunama licencija vykdyti su kosminių objektų paleidimu susijusią veiklą. FAA pati apskaičiuoja draudimo sumą ir dažniausiai suteikiama iki 500 milijonų suma vienam kosminio objekto paleidimui. Antroji pakopa nustato, jog, tais atvejais, kai privačios kompanijos padaryta žala viršija draudimo išmokos dydį, JAV vyriausybė apmoka likusią sumą iki nustatytos ribos, kuri yra apie 2,7 milijardai dolerių. Trečioji programos pakopa įtvirtina privačios kompanijos pareigą atlyginti žalą, kuri viršija antroje pakopoje nustatytą pinigų sumą. Paminėtina, jog šiuo atveju, įmonė turi padengti žalą savo lėšomis, nes jai nekeliama pareiga apdrausti savo atsakomybę. „Trijų pakopų metodas“ reiškia, jog už privačios kompanijos padarytą žalą atsako tiek valstybė, tiek pati įmonė, tačiau didesnė rizika tenka įmonei, vykdančiai komercinę veiklą kosmose.

Kitos šalys įtvirtino panašias kompensacijos programas. Tačiau tiek Kinija, tiek Prancūzija, tiek Rusija nustatė ne trijų, bet „dviejų pakopų metodą“ (angl. *two-tier system*). Tai reiškia, jog šios šalys suteikia neribotą kompensaciją už padarytą žalą, kuri viršija draudimo išmoką. Tokia programa yra kur kas patrauklesnė privačioms kompanijoms, nes valstybės atsakomybė už padarytą žalą yra didesnė, nei pagal „trijų pakopų metodą“. Atitinkamai privačios kompanijos atsakomybė už padarytą žalą yra mažesnė.

Nacionaliniais aktais priimtos skirtingos atsakomybės ribos gali sukelti nemažai problemų. Privačios kompanijos ieškos geriausių pasiūlymų ir galės pasirinkti iš kurios šalies joms patogiausia ir pigiausia paleisti kosminius laivus. Dėl šios priežasties kosmoso industrijoje gali paplisti „patogios vėliavos“⁶² praktika, o tai gali sukelti dvi svarbias kosmoso teisės problemas.

⁶¹ Federalinė aviacijos administracija – aviacijos agentūra, atsakinga JAV transporto departamentui.

⁶² Patogi vėliava (Flag Of Convenience) – praktika, kuomet laivas priregistruojamas toje šalyje, kurioje yra palankiausias sąlygos (mažesni mokesčiai ir pan.)

Visų pirma, paleidžiančiosios kompanijos galės pasirinkti registruoti savo veiklą bei kosminius laivus tose šalyse, kuriose bus nustatytos palankesnės žalos atlyginimo sąlygos. Dėl to atsiranda didelė tikimybė, jog tose valstybėse bus mažiausi saugumo standartai. Paleidžiant kosminius objektus iš valstybės, turinčios mažiausius saugumo standartus, didėja katastrofos rizika. Taip pat tos valstybės, siūlančios mažiausias atsakomybės ribas, katastrofos atveju gali nesugebėti atsakyti už padarytą žalą, pavyzdžiui, šalis, norinti pritraukti daugiau lėšų, kvies privačias kompanijas vykdyti komercinius paleidimus iš jų teritorijos, užtikrins joms palankiausias sąlygas, tačiau ištikus nelaimi neturės pakankamai lėšų atlyginti žalą.

Antra, privačių kompanijų klientai patys ieškos įmonių, siūlančių pigiausių kosminio objekto paleidimo kainą. Kuo mažesnė kaina, tuo didesnė tikimybė, jog privati kompanija leidžia savo erdvėlaivius valstybėse, kurios jai siūlo geresnes žalos atlyginimo sąlygas, o kartu ir žemiausius saugumo standartus. Kaip ir minėta, pagal Konvenciją dėl atsakomybės paleidžiančioji valstybė yra atsakinga už žalą, padarytą kosminio objekto, kuri paleistas jos teritorijoje. Todėl, jeigu klientai skatins šią praktiką, tai valstybėms suteiks pagrindą taikyti žemesnes atsakomybės ribas privačioms kompanijoms, padidinant savo pareigą atlyginti žalą nelaimingo įvykio atveju.

Išanalizavus skirtingų valstybių nacionalinius įstatymus, įtvirtinančius atsakomybę už privačių kompanijų padarytą žalą komercinių paleidimų metu, natūraliai kyla klausimas, ar tikrai vienoda draudimo programa turi būti taikoma privačioms kompanijoms, vykdančioms palydovų ir komercinių skrydžių paleidimus, ir privačioms kompanijoms, siekiančioms teikti kosmoso turizmo paslaugas. Kai kurie autoriai teigia, jog sprendžiant atsakomybės klausimą, privačios kosmoso kompanijos turėtų būti išskirtos pagal tai, ar jos veikla išimtinai susijusi tik su pelno siekimu, ar ir su valstybiniu interesu.⁶³ Pavyzdžiui, „SpaceX“ bendradarbiauja su NASA ir aprūpina Tarptautinę kosminę stotį reikalingos medžiagomis. Tai reiškia, jog JAV yra „SpaceX“ klientas ir „SpaceX“ komercinė veikla glaudžiai susijusi su valstybiniu interesu. Apart to, kompanija yra sudariusi sutartį su viena iš didžiausių palydovų įmonių „Iridium“, kurią pradės vykdyti iš karto, kai bus baigtos visos Tarptautinės kosminės stoties aprūpinimo misijos. Taigi, SpaceX aptarnauja tiek valstybę, tiek ir privačius klientus. Visgi, yra tokių kompanijų, kurių vieninteliai klientai yra privačios kompanijos ar privatūs

⁶³ ALBERT, C. *Liability in International Law and the Ramifications on Commercial Space Launches and Space Tourism* [interaktyvus]. L.A.: Digital Commons, 2014, p. 256 [žiūrėta 2019 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1708&context=ilr>>.

asmenys. Taigi, galime išskirti dviejų rūšių privačias kosmoso įmones: 1) kurių klientai tik privatūs subjektai; ir 2) kurių klientai ir privatūs, ir viešieji subjektai. Todėl sutinkama su teiginiu, jog minėtų kompanijų atsakomybė už padarytą žalą tretiesiems asmenims turėtų būti reglamentuojama skirtingai. Valstybės atsakomybė turėtų išlikti tuo atveju, jei privačios kompanijos klientas yra pati valstybė, kitu atveju, privati kompanija turėtų pati atsakyti už jos paleistų kosminių objektų padarytą žalą.

Apibendrinant, pastebima, jog atsakomybė už privačių kompanijų padarytą žalą yra menkai sureguliuota tarptautiniuose kosmoso teisės aktuose. Didžiausiais dėmesys juose skiriamas valstybėms, kurioms tenka našta nacionaliniu mastu įtvirtinti atsakomybės sumažinimo taisykles, tačiau nevienoda skirtingų valstybių praktika gali paskatinti „patogios vėliavos“ praktikos atsiradimą. Be kita ko, įtvirtinant privačios kompanijos atsakomybę už padarytą žalą, turėtų būti atsižvelgiama į jos interesus.

2.2. Kosminių objektų paleidimo saugos ir eismo kontrolės teisiniai aspektai

Kosminių objektų paleidimo saugos ir eismo kontrolės problema paskutiniu metu vis ryškėja, tačiau šiuolaikinė tarptautinė kosmoso teisė minėtų problemų nepaliečia. Dėl didelio poreikio tokias problemas reguliuoti, valstybės pasirašo atskiras tarptautines sutartis ir priima nacionalinius teisės aktus. Vis dėlto, tarptautinių taisyklių nustatymas yra būtinas, siekiant užtikrinti saugų kosminių objektų paleidimą ir jų buvimą orbitoje. Paskutinių metų įvykiai, tokie kaip Kinijos antipalydovinių (toliau - ASAT) ginklų bandymai, siekiant numušti palydovus, bei Rusijos „Cosmos-2251“ ir JAV „Iridium-33“ palydovų susidūrimas, paskatino tarptautinę bendruomenę atkreipti didesnę dėmesį į saugos ir eismo kontrolės taisyklių trūkumo problemą.⁶⁴

Kaip ir minėta anksčiau, Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo nustato pagrindinius principus dėl laisvo ir saugaus kosminės erdvės naudojimo, valstybių pareigos prižiūrėti privačias kosmoso kompanijas. Konvencija dėl atsakomybės prisideda prie šių principų išaiškinimo, įtvirtinant valstybės atsakomybę už kosminių objektų padarytą žalą. Vis dėlto, didėjant kosminių objektų paleidimų skaičiui, šiuo metu svarbiausia nustatyti tarptautines saugos taisykles, kad bet kokios žalos atsiradimo rizika taptų minimali. Deja, pagrindinės kosmoso teisės sutartys tokių normų neįtvirtina.

⁶⁴ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 405-406.

Siekiant detaliau išanalizuoti eismo saugos ir jos nustatymo problemas, svarbu išskirti kosminių objektų judėjimą orbitoje ir kosminių objektų paleidimo bei grąžinimo veiksmus. Kosminių objektų judėjimas orbitoje ir eismo taisyklių trūkumas siejamas su vis didėjančia kosminių nuolaužų problema, kuri bus aptarta 4 skyriuje. Todėl šiame skyriuje bus aptarti kosminių objektų paleidimo ir jų grąžinimo veiksmai ir jų eismo sauga.

Paleidžiant kosminius laivus į kosminę erdvę bei grąžinant juos į Žemę, atsiranda tikimybė susidurti su danguje skrendančiais orlaiviais, kurių skrydžiai reguliuojami tarptautinėmis ir nacionalinėmis oro teisės taisyklėmis. Skrydžius prižiūri nacionalinės oro valdymo agentūros bei atitinkamomis tarptautinės agentūros, kaip JT tarptautinė civilinės aviacijos organizacija⁶⁵ (toliau – TCAO) ir Europos aviacijos saugumo agentūra^{66, 67}. Kiekviena šalis ir jos oro erdvėje skrendantis orlaivis bei jo operatorius turi laikytis itin griežtų aviacijos reikalavimų. Tokie reikalavimai įtvirtinti TCAO taisyklėse, kurios prijungtos kaip priedai prie Čikagos Konvencijos⁶⁸ nuostatų. Tokių taisyklių laikymasis nepaprastai sumažina orlaivių susidūrimų skaičių, išlaikant oro keliones kaip vieną iš saugiausių transporto rūšių. Paminėtina, jog nacionalinėms kosmoso agentūroms atsiranda būtinybė bendradarbiauti su aviacijos agentūromis, siekiant užtikrinti aukštus saugumo standartus, pavyzdžiui, JAV kosmoso organizacija NASA, paleisdama kosminius objektus, turi bendradarbiauti su FAA, siekiant užkirsti kelią kosminio objekto ir orlaivio susidūrimui.

Deja, oro teisė neįtvirtinta kosminio objekto sąvokos. Vis dėlto, didėjant kosminių objektų paleidimų skaičiui nebeužtenka vien reglamentuoti orlaivių skrydžių taisyklių. Siekiant užtikrinti saugią oro erdvę, išvengti kosminių objektų ir orlaivių susidūrimų, reikalingos nacionalinės ir tarptautinės pastangos. Užtikrinti saugumą galima keliais būdais - arba toliau tęsti bendradarbiavimą tarp nacionalinių kosmoso ir aviacijos organizacijų, arba papildyti tarptautinės aviacijos teisės taisykles, įtvirtinant kosminio objekto sąvoką. Vis dėlto, šiuo metu užtikrinti besitęsianti bendradarbiavimą tarp nacionalinių institucijų yra paprasčiau nei sukurti naujas tarptautines taisykles. Paminėtina, jog jau 2005 m. TCAO diskutavo apie augančią kosminių objektų paleidimo problemą, tačiau dėl mažo tokių

⁶⁵ JT tarptautinė civilinės aviacijos organizacija - 1947 m. JTO sukurta organizacija, nustatanti tarptautines normas, koordinuojanti aviacijos vystymą, reguliuojanti saugių ir efektyvių skrydžių sritis.

⁶⁶ Europos aviacijos saugos agentūra (EASA) atsakinga už tai, kad Europos oro transportas būtų saugus ir kad būtų laikomasi aplinkos apsaugos reikalavimų.

⁶⁷ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 408

⁶⁸ Čikagos konvencija – šia konvencija buvo sukurta Tarptautinė civilinės aviacijos organizacija, taip pat priimtos civilinės aviacijos, oro erdvės, saugumo, orlaivių registracijos taisyklės, išbrauktas komercinis kuras iš apmokestinamų prekių sąrašo

paleidimų skaičiaus, įtvirtinti tarptautines taisykles pasirodė nebūtina, todėl šios diskusijos buvo atidėtos. Iki šiol nei TCAO, nei COPUOS konkrečiai nekalba apie būtinumą teisiškai sureglamentuoti tarptautinės kosmoso ir aviacijos teisės taisykles. Tačiau, kai kosminių objektų skrydžiai taps kasdienybė ir nacionalinių institucijų bendradarbiavimas taps neefektyvus, priimti susitarimą tarptautiniu mastu bus būtina.

Siekiant įtvirtinti tarptautinį reglamentavimą dėl eismo kontrolės, visų pirma, reiktų atskirti oro ir kosmoso erdves, kurių ribų nustatymas padėtų nustatyti taikytiną režimą. Nepaisant to, jokio įpareigojančio ribų atskyrimo kol kas nėra įtvirtinta, tačiau paminėtina, jog teisinėje literatūroje kosminė erdvė laikoma ta, kuri nutolusi nuo žemės paviršiaus 100 kilometrų.⁶⁹ Atkreipiamas dėmesys, jog komerciniai lėktuvai skrenda iki 18 kilometrų aukštyje, todėl vis tostant nuo šios ribos, susidūrimų su kosminiu objektu rizika vis mažėja ir galiausiai išnyksta. Dėl to svarbu, jog tokia aukštyje kosminio objekto priežiūrą perimtų institucijos, prižiūrinčios kosminę erdvę, iš institucijų, prižiūrinčių oro erdvę. Tokia pati situacija susiklosto ir kai kosminis objektas grįžta į Žemę, atitinkamame aukštyje virš 18 kilometrų, kosmoso erdvės institucija turėtų pranešti oro erdvę prižiūrinčiai institucijai apie objekto nusileidimą ir galimą kliūtį lėktuvams. Taigi, nacionalinėse ribose toks bendradarbiavimas yra gana paprastas ir aiškus – tarp nacionalinių institucijų, tačiau kitokia situacija susiklosto, jei kosminis objektas patenka į tarptautinę oro erdvę. Tokia situacija galėtų susiklostyti dvejais atvejais: visų pirma, objektas galėtų būti paleistas atitinkamos valstybės teritorijoje, tačiau kildamas į viršų, patektų į tarptautinę oro erdvę, arba objektas galėtų būti paleistas atvirojoje jūroje įrengtose objektų paleidimo platformose.⁷⁰ Svarbu paminėti, jog tarptautinė oro erdvė, kaip ir kosmoso erdvė, yra bendra visos žmonijos ir nepriklauso nei vienai valstybei. Nepaisant to, joje galioja griežtos oro eismo kontrolės taisyklės, kurių privalo laikytis kiekviena valstybė. Taigi, bet koks kosminio objekto skrydis oro erdvėje potencialiai galėtų trukdyti visam lėktuvų oro eismui. Žinoma, nepamiršamos ir Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo nuostatos, kurios įtvirtinta valstybės atsakomybę už bet kokią veiklą kosminėje erdvėje ir kosminių objektų skrydžius. Dėl to, kiekviena valstybė vykdanči kosminių objektų paleidimo veiklą, prieš realų tokių objektų paleidimą, turi pranešti tarptautinėms oro eismo kontrolės institucijoms, kad būtų sumažinta susidūrimų rizika. Vienas iš pasiūlymų išvengti potencialių susidūrimų yra išskirti kosminių objektų skrydžių

⁶⁹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 413.

⁷⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 416.

erdves, neleidžiant jose skristi lėktuvams. Svarbu paminėti, jog 2019 m. kovo 23 d. FFA priėmė sprendimą kelioms dienoms uždaryti oro erdvę iki ~300 metrų⁷¹ dėl „SpaceX“ atliekamų kosminių objektų skrydžių bandymų. Žinoma, tokiam aukštyje lėktuvai neskrenda, todėl tokiu apribojimu siekiama užkirsti kelią kosminiam objektui susidurti su įvairiais dronais ir mažais lėktuvais. Vis dėlto, didėjant kosminių objektų paleidimų srautui, tokie apribojimai gali ateityje būti nustatyti ir tokiam aukštyje, kuriame skrenda lėktuvai. O tai galėtų sukelti rimtų trukdžių tiek oro eismui, tiek galimai pažeistų tarptautinės teisės skridimo laisvės principą, įtvirtintą JT Jūrų teisės konvencijoje.⁷²

Taigi, eismo kontrolė šiuo metu priklauso nuo atskirų valstybių nacionalinių teisės aktų, institucijų, jų susitarimo bendradarbiauti ir valstybių pareigos pranešti apie atitinkamus kosminių objektų paleidimus, galinčius patekti į tarptautinę oro erdvę. Kol kosminių objektų paleidimo skaičius yra gana ribotas, toks bendradarbiavimas užtikrina saugumą oro erdvėje, tai įrodo ir tai, jog iki šiol erdvėlaiviai nebuvo susidūrę su orlaiviais. Vis dėlto, suprantant, jog kosminiai paleidimai greitai gali tapti kasdienybė, eismo taisyklių nustatymas tarptautiniu mastu yra neišvengiamas.

2.3. Palydovinė komunikacija – orbitinių padėčių ir radijo dažnių teisiniai aspektai

Palydovų naudojimas neabejotinai yra kiekvieno iš mūsų kasdieninio gyvenimo dalis. Globalios padėties sistema (toliau - GPS), tiksli orų prognozė, tiesioginės transliacijos ir kitos šiuolaikinės paslaugos nebūtų įmanomos be palydovų. JT Rezoliucijoje 1721(D) įtvirtinta palydovų svarba bei pagrindiniai principai – visuotinis naudojimas ir diskriminacijos draudimas.⁷³ Žinoma, palydovinės paslaugos nebūtų įmanomos be palydovų paleidimo į atitinkamas orbitas ir radijo dažnių. Deja, radijo dažniai bei orbitinės padėtys yra riboti gamtiniai išteklių. Tą pažymėjo ir TTS savo Įstatuose nustatydamas, jog „Naudodami dažnių juostas radijo ryšio tarnyboms, Nariai turi atsižvelgti į tai, kad radijo dažniai ir geostacionarinė-palydovinė orbita yra riboti natūralūs resursai ir kad jie turi būti naudojami racionaliai, efektyviai ir taupiai <...> tam, kad šalys ar šalių grupės galėtų turėti lygiateisį priėjimą prie abiejų šių resursų, atsižvelgiant į ypatingus besivystančių šalių poreikius ir į

⁷¹ 1000 pėdų.

⁷² 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 87 straipsnio 1 dalies B punktas.

⁷³ 1961 m. gruodžio 21 d. Jungtinių Tautų rezoliucija 1721 (XVI), 1085 plenarinė sesija, D dalis [interaktyvus] [žiūrėta 2019 kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html>.

geografinę kai kurių šalių padėtį.⁷⁴ Taigi, pagrindinė šios nuostatos idėja yra ta, jog riboti gamtiniai išteklių būtų naudojami teisingai, atsižvelgiant į besivystančių šalių poreikius ir nepalankią atitinkamų valstybių geografinę padėtį.

TTS yra atsakinga už šių ribotų išteklių paskirstymą. Valstybė, norinti gauti vietą savo palydovui, turi pateikti prašymą TTS ir tokiu būdu jai rezervuojama atitinkama orbitinė padėtis bei radijo dažnis. Dėl didėjančio šių išteklių poreikio ir augančio privačių kosmoso įmonių skaičiaus, kuo toliau tuo daugiau vietų yra užrezervuojama. Negana to, paleisti palydovą nebūtina iš karto. Jeigu įrodoma, jog paleidimas yra planuojamas ir įrodomos tam paskirtos lėšos, tai galima padaryti per 7 metus. Dėl šios priežasties, dauguma turtingų valstybių, skatinama privačių kompanijų, skuba rezervuoti orbitines padėtis ir radijo dažnius, net ir neturėdamos konkrečių planų paleisti palydovus. Tai reiškia, jog dėl kosminės erdvės prasideda vadinama „aukso karštligė“. Tai kelia didelį susirūpinimą besivystančioms valstybėms, kurios šiuo metu neturi galimybių ir piniginių išteklių rezervuoti atitinkamas orbitines vietas ir dažnius. O galbūt ir atsiradus galimybei, naudingieji išteklių bus išsekę ir nebeliks orbitinių padėčių bei specialių radijo dažnių. Akivaizdu, jog tokiu būdu yra pažeidžiami Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo bendrojo intereso bei TSS visuotinio naudojimo bei draudimo diskriminuoti principai.

Paminėtina, jog TSS ėmėsi atitinkamų veiksmų, siekdama užkirsti kelią minėtoms problemoms. Visų pirma, įtvirtino *a priori* priemonę, užtikrinančią besivystančių valstybių galimybę ateityje naudotis radijo bangomis ir laisvomis orbitos padėtimis. Antra, TSS įtvirtino paraiškos pateikimo apmokestinimą. Galiausiai, įpareigojo valstybes įrodyti užrezervuotų vietų panaudojimą artimoje ateityje.⁷⁵ Minėtos priemonės gali sustabdyti bendrojo intereso principo pažeidimą, vis dėlto, priemonių efektyvumas kol kas išlieka neaiškus.

Taigi, komercializavimo procesui įsibėgėjant, galimybė, jog didžioji dalis orbitos padėčių ir radijo dažnių bus naudojami tik turtingųjų kosmoso valstybių, paliekant besivystančioms valstybėms mažą jų skaičių, yra labai reali. Nepriėmus atitinkamo teisiškai įpareigojančio tarptautinio susitarimo problema gali likti neišspręsta, taip užkertant kelią besivystančių valstybių veiklai ir tobulėjimui kosmoso srityje.

⁷⁴ 1992 m. gruodžio 22 d. Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos įstatai ir Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos konvencija, Valstybės žinios, 2000, Nr. 5-130, 44 straipsnio 2 dalis.

⁷⁵ TEONG SEE, E. *Commercialization of Space Activities – The Laws and Implications* [interaktyvus]. S.I.: Journal of Air Law and Commerce, 2017, p. 151 [žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4045&context=jalc>>.

3. NUOSAVYBĖS TEISĖS Į KOSMINĘ ERDVĘ, JOJE ESANČIUS DANGAUS KŪNUS IR JŲ NAUDINGUOSIUS IŠTEKLIUS PROBLEMATIKA

Didėjant žmonijos populiacijai, auga ir naudingųjų išteklių poreikis. Kadangi Žemėje esantys naudingieji ištekliai nėra begaliniai, žmonės siekia išgauti šiuos iš kosminėje erdvėje esančių dangaus kūnų. Tiek asteroiduose, tiek Mėnulyje yra pilna gyvybiškai reikalingų išteklių, kaip vanduo ar taurieji metalai.⁷⁶ Kas galbūt anksčiau atrodė neįmanoma, greitai taps realybe – JAV, Liuksemburgas bei įvairios privačios kompanijos kuria specialias technologijas, galinčias išgauti naudingąsias iškasenas kosmose.⁷⁷ Nepaisant įvairių technologinių bei ekonominių kliūčių kol kas neleidžiančių šių tikslų pasiekti, naudingųjų iškasenų išgavimas ateityje taps realus. Dėl šios priežasties didėja poreikis turėti aiškų teisinį naudingųjų išteklių išgavimo reguliavimą tarptautiniu mastu.

Nors dangaus kūnų teisinis statusas tarptautinėje kosmoso teisėje gana aiškus, šiuo metu sunku rasti normas, reguliuojančias dangaus kūnų išteklių teisinį statusą ir iškasenų naudojimą komerciniams tikslams.⁷⁸ Todėl šiuo metu pagrindinis tarptautinės bendruomenės tikslas yra sukurti bendrąsias taisykles, reguliuojančias kosmose esančių naudingųjų išteklių išgavimą.

3.1. Dangaus kūnų teisinis statusas

Dangaus kūnų teisinis statusas įtvirtintas tiek Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo, tiek Mėnulio susitarime.

Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo II straipsnyje įtvirtintas fundamentalusis draudimo pasisavinti kosminę erdvę principas. Tuo metu vyraujanti baimė, jog kosminė erdvė gali tapti dar viena vieta konfliktams, paskatino valstybes įtraukti šį principą į Sutarties tekstą, taip užtikrinant taiką kosminės erdvės naudojimą visos žmonijos interesais. Šis straipsnis aiškiai įtvirtina draudimą bet kokiomis priemonėmis pasisavinti kosminę erdvę bei joje esančius dangaus kūnus. Pastarasis principas turi būti siejamas ir su Sutarties dėl

⁷⁶ CHRISTENSEN, K. ir LAMANNA, J. *The development of natural resources in outer space* [interaktyvus]. S.l.: Journal of Energy & Natural Resources Law [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02646811.2018.1507343>>;

⁷⁷ CHRISTENSEN, K. ir LAMANNA, J. *The development of natural resources in outer space* [interaktyvus]. S.l.: Journal of Energy & Natural Resources Law [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02646811.2018.1507343>>;

⁷⁸ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 769.

kosminės erdvės naudojimo I straipsniu, kuriuo įtvirtinama visų valstybių teisė tyrinėti ir naudoti kosminę erdvę. Taigi, kosminė erdvė pagal Sutartį turi *res communis omnium* statusą reiškiantį, jog kosminė erdvė gali būti visų naudojama, bet niekieno nepasisavinama. Be atskiros leidimo visos valstybės turi teisę naudotis ir tyrinėti kosminę erdvę, išskyrus pareikšti savo nuosavybę į ją bei jos dangaus kūnus.

Kartu pastebima, jog Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo II straipsnis draudimą pasisavinti kosminę erdvę įtvirtina šiuo tekstu: „Kosminė erdvė, <...>, negali būti nacionalinio pasisavinimo objektas.“⁷⁹ Žodis „nacionalinis“ kelia klausimą, ar šis draudimas taikomas tik valstybėms, ar ir privačioms kompanijoms. Dalis mokslininkų teigia, jog toks draudimas turi būti taikomas tik valstybėms ir negali būti aiškinamas plečiamai.⁸⁰ Pastebima, jog tokia nuomonė gali būti paneigiama dvejais pagrindais: visų pirma, istoriniu - žinant, jog Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo buvo priimta dar tada, kai privačios kompanijos nesikėsino į kosminę erdvę, o kosmoso teisės santykiuose dominavo viešieji subjektai, valstybės negalėjo numatyti tokio drastiško pasikeitimo ir negalvojo, jog atskirai įtvirtinti privačius subjektus yra būtina. Iš esmės Sutartimi dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtinamas draudimas pasisavinti kosminę erdvę skiriamas visiems subjektams. Antra, tai patvirtina ir Sutarties IV straipsnis, kuriame numatyta valstybės pareiga prižiūrėti nevyriausybinių juridinių asmenų veiklą kosminėje erdvėje, taigi, jeigu pati valstybė negali pasisavinti kosminės erdvės ir jos dangaus kūnų, pagal Sutartį dėl kosminės erdvės naudojimo, ji turi užtikrinti šio draudimo taikymą ir privačių subjektų atžvilgiu. Todėl turi būti suprantama, jog kosminė erdvė, kartu su jos dangaus kūnais, gali būti laisvai naudojama, tyrinėjama, tačiau negali būti niekieno pasisavinimo objektas, jai taikomas *res communis omnium* statusas.

Mėnulio susitarime apie dangaus kūnus bei jų teisinį statusą kalbama šiek tiek plačiau. Deja, dėl mažo valstybių, pasirašiusių šį Susitarimą, skaičiaus, aktas nėra tiek teisiškai reikšmingas, kiek Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo. Nepaisant to, akto nagrinėjamas yra naudingas dėl realios galimybės ateityje išgauti naudinguosius išteklius ir galimybės, jog vėliau jį pasirašys daugiau valstybių arba pagal akto nuostatas bus įtvirtinta nauja sutartis dėl naudingųjų iškasenų kosminėje erdvėje išgavimo.

⁷⁹ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, II straipsnis.

⁸⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 779.

Mėnulio Susitarimo XI straipsnio 2 dalis pakartoja Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtintą draudimą pasisavinti kosminę erdvę bei joje esančius dangaus kūnus. To paties straipsnio 3 dalyje kur kas plačiau aprašomas principas, joje atkreipiamas dėmesys į nuosavybės teisės į atvirąjį kosmosą draudimą bei nustatoma fizinių bei juridinių asmenų pareiga laikytis šio principo.⁸¹ Įtvirtinama, jog tiek Mėnulio paviršius ir jo požeminis sluoksnis, tiek naudingieji išteklių negali būti pasisavinimo objektas nei valstybės, nei kitų viešųjų ar privačių įmonių, be to, jokia įranga ar statiniai palikti ant Mėnulio paviršiaus nesuteikia pagrindo įgyti nuosavybės teisę į tą teritoriją, kurioje yra šie įrenginiai.⁸²

Vis dėlto, svarbiausia ir kartu daugiausia diskusijų sukelianti Mėnulio susitarimo nuostata yra įtvirtinta XI straipsnio 1 dalyje, pagal kurią kosminė erdvė yra „bendras žmonijos paveldas“ (angl. *common heritage of mankind*). Ši nuostata taip pat reiškia, jog kosminė erdvė yra visos žmonijos ir naudojama bendrojo intereso tikslu. Minėta nuostata kelia begalę teisinių diskusijų, o jos samprata nėra įtvirtinta tarptautinėje kosmoso teisėje. Mėnulio susitarime įtvirtintas „bendro žmonijos paveldo“ principas yra panašus į jau minėtą *res communis*, tačiau skiriasi savo reikšme ir pritaikymu. Pagal „bendro žmonijos paveldo“ principą, bet kokia erdvė, nepriklausanti jokiai jurisdikcijai, ir joje esantys naudingieji išteklių, moksliniams ir komerciniams tikslams turi būti naudojami bendrai, siekiant patenkinti visos žmonijos interesus.⁸³ Žinoma, jie taip pat negali būti pasisavinami. Taigi, kitaip nei *res communis* pagal „bendro žmonijos paveldo“ principą, valstybės neturi teisės laisvai ir netrukdomai naudotis atitinkama erdve ir bet kokia veikla, vykdoma toje erdvėje, turi būti skirta visos žmonijos interesams, o jos vykdymui turi būti nustatomos atitinkamos tarptautinės taisyklės. Pagrindinis tokio režimo tikslas yra įtvirtinti vienodą valstybių galimybę naudotis erdve ir joje išgautais išteklių, nustatant teisingą bet kokios naudos padalijimą. Visgi, tokios idėjos vertinamos kontroversiškai, kyla klausimas, kaip nustatyti tarptautinį režimą ir būdą, užtikrinantį naudos padalijimą žmonijai.

„Bendro žmonijos paveldo“ principą galime aptikti ir JT jūrų teisės konvencijos (toliau – Jūrų teisės konvencija) 136 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, jog „*Rajonas ir jo išteklių yra*

⁸¹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 783.

⁸² 1979 m. gruodžio 5 d. Jungtinių Tautų Susitarimas dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose, United Nations, Treaty Series, Nr. 1363, XI straipsnio 3 dalis.

⁸³ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 784.

*bendras žmonijos paveldas.*⁸⁴ Nepaisant panašumų, Konvencija kartu įtvirtino ir Rajone⁸⁵ vykdomos veiklos taisykles, sąlygas ir procedūras bei naudingųjų išteklių išgavimą. Įkurta Tarptautinė jūros dugno institucija (toliau – Institucija) atsakinga už naudingųjų išteklių išgavimo iš tarptautinių vandenų priežiūrą bei išgautų išteklių paskirstymą. Taigi, Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintas „bendro žmonijos paveldo“ veikimo mechanizmas. Deja, Mėnulio susitarimas neįtvirtino nieko panašaus, o vienintelė nuoroda į tokio mechanizmo sukūrimą matoma XI straipsnio 5 dalyje, įtvirtinančioje, jog „Sutarties šalys susitaria sukurti tarptautinį režimą, procedūras, nustatančias naudingųjų išteklių Mėnulyje išgavimą, kai tai taps įmanoma.“⁸⁶ Susitarimo tekstas aiškiai nurodo, jog įstatymų leidėjas nenumatė būtinybės iš karto įtvirtinti taisyklių, reguliuojančių naudingųjų išteklių išgavimą iš kosminės erdvės ir joje esančių dangaus kūnų. Bendrieji tokių būsimų taisyklių principai gali būti pastebėti to paties straipsnio 7 dalyje, joje nustatyta, jog ištekliai turi būti išgaunami saugiai, tinkamai panaudojami, teisingai paskirstyti. Pastebima, jog įtvirtinamas ne lygaus padalijimo principas, bet teisingo, o tai reiškia, jog Susitarime atsižvelgiama į valstybių, investuojančių į naudingųjų išteklių išgavimą, interesus.

Taigi, Mėnulio susitarimas neaiškiai apibrėžia „bendro žmonijos paveldo“ principą, nenustato jokių taisyklių paaiškinančių šio principo įgyvendinimą, tik abstrakčiai aprašo esminius tokio principo įgyvendinimo aspektus. Naudingųjų išteklių dalijimasis taip pat išlieka neaiškus, vien žodis „teisingai“ neįtvirtina aiškaus režimo, todėl papildomų taisyklių nustatymas yra būtinas. Dėl nurodytų trūkumų, Mėnulio susitarimas nesusilaukė didelio dėmesio iš valstybių, todėl siekiant įtvirtinti Mėnulio susitarime nustatytą dangaus kūnų eksploatavimo mechanizmą, būtinybė papildyti šį Susitarimą su atitinkamomis naudingųjų išteklių išgavimo taisyklėmis yra būtina.

Apibendrinant, dangaus kūnų teisinis statusas įtvirtintas tiek Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo, tiek Mėnulio susitarime. Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtintas *res communis* dangaus kūnų statusas, o Mėnulio susitariame pateikiama šiek tiek modifikuota pastarojo versija ir įtvirtinamas „bendro žmonijos paveldo“ principas, kurio įgyvendinimas lieka neaiškus. Vis dėlto, nustatant dangaus kūnų teisinį statusą, turi būti

⁸⁴ 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 136 straipsnis.

⁸⁵ Rajonas – jūrų ir vandenynų dugnas bei jo gelmės, esantys už nacionalinės jurisdikcijos ribų;

⁸⁶ 1979 m. gruodžio 5 d. Jungtinių Tautų Susitarimas dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose, United Nations, Treaty Series, Nr. 1363, XI straipsnio 5 dalis.

vadovaujamosi Sutartimi dėl kosminės erdvės naudojimo ir joje įtvirtintu *res communis* principu.

3.2. Naudingųjų išteklių iš Mėnulio ir kitų dangaus kūnų teisinis statusas

Tarptautinėje kosmoso teisėje trūksta aiškių normų, nustatančių naudingųjų išteklių statusą, jų išgavimo bei naudojimo taisykles. Toks neaiškumas lemia asmenų, galinčių investuoti į išteklių išgavimą, apsisprendimą – daugelis jų pasirenka neinvestuoti dėl neaiškios ekonominės naudos. Deja, tokie žmonės turbūt yra vieninteliai galintys investuoti į tokias technologijas, o galimybė išgauti naudinguosius išteklius gali būti labai vertinga netolimoje ateityje. Nors Mėnulio susitarime nuostatų apie naudinguosius išteklius galima aptikti, šios nebuvo priimtos tarptautinės bendruomenės. Deja, Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo nuostatų apie naudinguosius išteklius beveik nėra, išskyrus I Straipsnyje įtvirtintą mokslinių tyrimų laisvės principą, nustatantį teisę išgauti išteklius moksliniams tikslams. Vis dėlto, naudingųjų išteklių išgavimo komerciniams tikslams statusas tarptautinėje teisėje lieka neaiškus.

Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtintas draudimas pasisavinti kosminę erdvę ir jos dangaus kūnus gali būti suprantamas dvejopai. Visų pirma, draudimo pasisavinti principas gali būti suprantamas, kaip draudžiantis pasisavinti tik kosminę erdvę ir dangaus kūnus, bet ne jų naudinguosius išteklius, o Sutarties I straipsnyje įtvirtintas bendrojo intereso principas, kuomet valstybės gali laisvai tyrinėti ir naudoti kosminę erdvę, turi būti aiškinamas, kaip suteikiantis teisę valstybėms išgauti naudinguosius išteklius.⁸⁷ Tačiau egzistuoja ir kita nuomonė – Sutartyje įtvirtintas draudimo pasisavinti principas turi būti aiškinamas plečiamai ir taikomas tiek dangaus kūnams, tiek jų naudingiesiems ištekliams.⁸⁸ Nepaisant skirtingų nuomonių, visgi, tarptautinė kosmoso teisė įtvirtina atvirąjį kosmosą, kaip *res communis* erdvę, kuomet bet kas gali tyrinėti kosmoso erdvę, jos dangaus kūnus, tačiau jų pasisavinimas yra neteisėtas. Vis dėlto, paprastai pagal *res communis* doktriną naudingieji ištekliai, esantys bendroje teritorijoje, gali būti pasisavinti. Pavyzdžiui, Jūrų teisės konvencija įtvirtina, jog atviroji jūra taip pat yra negali būti nacionalinio pasisavinimo

⁸⁷ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 789.

⁸⁸ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 790.

objektas⁸⁹, taigi nustatomas *res communis* statusas, tačiau pagal Konvencijos nuostatas tiek viešieji, tiek privatūs subjektai turi teisę žvejoti tarptautiniuose vandenyse ir pasisavinti žuvis, bet tai nesuponuoja jų nuosavybės teisės į teritoriją, kurioje žvejojama. Dėl minėtų nuostatų teigiama, jog toks pat principas turi būti taikomas ir kosminei erdvei, kuomet naudingieji išteklių taip pat gali būti pasisavinti, neįgyjant nuosavybės teisės į teritoriją iš kurios jie išgauti.⁹⁰

Vis dėlto, Jūrų teisės konvencijoje įtvirtinta teisė tarptautiniuose vandenyse įgyti nuosavybę į naudinguosius išteklius negali būti pritaikoma be jokių atitinkamų susitarimų tarp valstybių ir aiškių teisės normų. Be kita ko, svarbu paminėti, jog kosmoso teisėje įtvirtinti principai skiriasi nuo Jūrų teisės konvencijoje įtvirtinto atvirosios jūros režimo. Pagal tarptautinę kosmoso teisę kosminė erdvė tyrinėjama ir naudojama visų valstybių naudai ir jų interesais. Taigi, keliamas klausimas, kaip naudingųjų išteklių išgavimas komerciniams tikslams atitinka šį principą. Negana to, išgauti naudinguosius išteklius iš atvirosios jūros yra kur kas paprasčiau nei iš kosminės erdvės. Pastaroji veikla yra kur kas rizikingesnė ir gali sukelti atitinkamas atsakomybės taikymo problemas.

Apibendrinant, naudingųjų išteklių statuso klausimas yra kontroversiškas. Tarptautinėje bendruomenėje vyrauja skirtingos nuomonės dėl galimybės tokius išteklius išgauti ir įgyti į pastaruosius nuosavybės teisę. Visgi, atvirajam kosmosui ir jo ištekliams taikomas turi būti taikomas *res communis* režimas, reiškiantis draudimą pasisavinti kosminę erdvę, jos dangaus kūnus ir jų naudinguosius išteklius. Nepaisant to, jog Jūrų teisės konvencija įtvirtino teisę išgauti naudinguosius išteklius iš atvirosios jūros, t. y. bendrosios erdvės, tokios pat taisyklės negali būti taikomos tarptautinėje kosmoso teisėje dėl skirtingų principinių nuostatų bei pačios kosmoso erdvės, kaip teritorijos, išskirtinumo.

3.3. Kitų tarptautinių režimų pritaikymas tarptautinei kosmoso teisei

Kosmoso teisė nėra pirmoji, kuri susiduria su naudingųjų išteklių išgavimo teisinio reguliavimo problema. Rajono ir Antarkties naudingųjų išteklių išgavimas ilgą laiką buvo tarptautinės bendruomenės problema. Vis dėlto, galiausiai, buvo įtvirtintos atitinkamos normos, reguliuojančios naudingųjų išteklių teisinį statusą, įtvirtinančios išteklių išgavimo

⁸⁹ 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786, 89 straipsnis.

⁹⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 790.

mechanizmus, kuriuos aktualu išanalizuoti, siekiant įtvirtinti kosmoso naudingųjų išteklių išgavimo režimą.

3.3.1. Jūros dugno naudingųjų išteklių režimas

Rajone esančių naudingųjų išteklių statusą reguliuoja Jūrų teisės konvencijos XI dalis, kuri buvo vėliau papildyta 1994 m. liepos 28 d. Susitarimu dėl Jūrų teisės konvencijos XI dalies įgyvendinimo (toliau – Susitarimas dėl XI dalies.)

Pirminės naudingųjų išteklių eksploatavimo taisyklės buvo įtvirtintos 1958 m. Konvencijoje dėl atvirosios jūros (toliau – Konvencija dėl atvirosios jūros). Ši Konvencija įtvirtino griežtą „bendro žmonijos paveldo“ įgyvendinimo mechanizmą. Jau tada buvo įkurta Tarptautinė jūros dugno institucija atsakinga už naudingųjų išteklių išgavimo Rajone veiklos kontrolę. Teisinis naudingųjų išteklių išgavimo mechanizmas susidėjo iš sudėtingų teisinių normų. Visų pirma, kiekviena įmonė siekianti eksploatuoti naudinguosius išteklius privalėjo gauti leidimą iš Institucijos. Tokiam leidimui gauti buvo nustatytas atitinkamo dydžio mokestis, kuris vėliau paskirstomas Konvencijos šalims. Antra, išsivysčiusios valstybės privalėjo Institucijos sprendimu perduoti dalį savo įrangos besivystančioms valstybėms sąžininga kaina, tam, kad šios galėtų būti įsitraukusios į naudingųjų išteklių išgavimą Rajone. Galiausiai, Institucijų sprendimo priėmimas buvo paremtas „vienos valstybės – vieno balso“ sistema, todėl sprendimai atitinkamai būtų priimami besivystančių valstybių naudai. Toks režimas natūraliai nebuvo priimtinas išsivysčiusioms valstybėms, todėl jos atsisakė pasirašyti Konvenciją. Vis dėlto, pastarosios pripažino būtinybę reguliuoti naudingųjų išteklių išgavimą, todėl šį įtvirtino nacionaliniais teisės aktais, kurie suteikė teisę išgauti jūros dugne esančius naudinguosius išteklius. Tačiau galiausiai buvo prieita prie išvados, jog siekiant teisingai, efektyviai ir saugiai koordinuoti tokios veiklos vykdymą, reikia tarptautinio susitarimo.

1994 m. priimtas Susitarimas dėl XI dalies sulaukė valstybių palaikymo. Jame atsispindėjo patobulinta ir liberalesnė „bendro žmonijos paveldo“ aiškinimo sistema. Visų pirma, panaikinta „vienos valstybės – vieno balso“ sistema, išsivysčiusioms valstybėms suteikta svaresnio balso teisė. Antra, atsisakyta priverstinio technologijų perdavimo - valstybės turi teisę išgauti naudinguosius išteklius su savo technologijomis, tačiau technologijos negali būti slepiamos ir turi būti prieinamos visiems už atitinkamą kainą. Trečia, veikla Rajone turi atitikti gerąją komercinę praktiką, užtikrintas vienodas ir

nediskriminuojantis tokios veiklos įgyvendinimas. Ketvirta, įtvirtinamos atitinkamos procedūros leidimui gauti ir veiklai Rajone vykdyti.

Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintas Rajone esančių naudingųjų išteklių išgavimo teisinis mechanizmas gali padėti kuriant atitinkamą kosmoso teisės režimą. Jūrų teisės normos generuoja kelias naudingas idėjas. Žinoma, svarbiausia iš jų yra ta, jog tarptautinis susitarimas dėl tokios specifinės veiklos yra teisinga ir naudinga praktika. Tarptautinio susitarimo trūkumas skatinama tarptautinius konfliktus, nesutarimus tarp valstybių, visgi tai, kas nereguliuojama, sukelia daug problemų. Be kita ko, svarbu paminėti, jog tarptautinis susitarimas dėl Rajone esančių išteklių išgavimo įrodo, jog nustatytas tinkamas taisyklės, supaprastinus „bendrojo žmonijos paveldo“ režimą, tarptautinio masto susitarimas gali būti priimtas. Taip pat labai svarbu suprasti, jog būtina išlaikyti išsivysčiusių, besivystančių valstybių ir privačių kompanijų teisių ir pareigų pusiausvyrą.

3.3.2. Antarkties išteklių režimas

1959 m. Antarkties sutartis įtvirtina veiklos žemyne teisinę sistemą. Sutartis nustato teisinį Antarkties žemyno statusą, tačiau neįtvirtina naudingųjų išteklių išgavimo sistemos. Dėl šios priežasties prasidėjo derybos dėl Konvencijos dėl Antarkties žemyne esančių naudingųjų išteklių išgavimo priėmimo (toliau – Vėlingtono konvencija). Vis dėlto, ši Konvencija nesulaukė didelio valstybių palaikymo ir galiausiai Madrido Protokolu buvo įtvirtintas draudimas išgauti naudingąsias iškasenas Antarktyje, išskyrus moksliniams tikslams. Vis dėlto, Vėlingtono konvencijos analizė naudinga siekiant suprasti, kokių klaidų vertėtų išvengti, priimant atitinkamą kosmoso teisės susitarimą.

Minėta Vėlingtono konvencija nustato naudingųjų išteklių išgavimo teisinį mechanizmą. Didžiausią dėmesį Konvencija sutelkia į Antarkties aplinkos apsaugą, todėl bet kokia subjektų veikla, daranti neigiamą įtaką Antarkties ekosistemai, yra draudžiama ir nepageidaujama. Konvencija kartu sukuria atitinkamą administracinę sistemą, reguliuojančią naudingųjų išteklių išgavimą, kuri susideda iš trijų pagrindinių institucijų:

- Antarkties mineralinių išteklių komisija – skirta prižiūrėti Antarkties gamtą, saugomų teritorijų nustatymui ir reguliacinio komiteto priežiūrai. Komisiją sudaro Konsultacinės

valstybės⁹¹ (angl. *Consultive Parties*). Pastarosios bendro kompromiso paieškos balsavimo sistema priima sprendimus dėl leidimų eksploatuoti Antarkties žemyną išdavimo.

- Reguliaciniai komitetai – įkuriami prižiūrėti atitinkamas Antarktidos teritorijas, priima paraišką dėl jų teritorijoje naudingųjų išteklių išgavimo, tvirtina tokių veiklų planus.

- Mokslinis, technologinis ir gamtos komitetas – susideda iš kiekvienos pasirašiusios valstybės mokslininkų. Šie teikia mokslines rekomendacijas ir prisideda prie Antarkties mineralinių išteklių komisijos priimamų sprendimų.

Velingtono konvencija įtvirtina sudėtingas administracines procedūras, naudingųjų išteklių išgavimo taisykles, todėl ši Konvencija turi būti analizuojama kosmoso naudingųjų išteklių išgavimo režimo kūrimo, siekiant peržiūrėti klaidas, kurių vertėtų išvengti. Visų pirma, Konvencija įtvirtino per daug sudėtingą sistemą, kurios įgyvendinimas yra nepaprastai apsunkintas. Antra, Konvencijoje įtvirtintas leidimo išgauti naudinguosius išteklius išgavimo procesas per daug lėtas, galintis atbaidyti potencialius investuotojus. Vis dėlto, labiausiai kritikuojama Konvencijos idėja yra bendro intereso paieškos sistemos įtvirtinimas. Pastaroji apsunkina galimybę gauti atitinkamus leidimus vykdyti veiklą Antarktyje. Tai, jog vienos ar kelių valstybių prieštaravimas gali būti pagrindas nesuteikti teisės išgauti naudinguosius išteklius, užkerta kelią potencialiems investuotojams reikšti susidomėjimą šia veikla ir demotyvuoja asmenis ruoštis šiai itin sudėtingai ir brangiai naudingųjų išteklių išgavimo misijai.

Taigi, išanalizavę kliūtis, trukdžiusias priimti Velingtono konvenciją, galime teigti, jog normos, reguliuojančios naudingųjų kosmoso išteklių išgavimą, turėtų įtvirtinti prieinamą ir suprantamą teisinę sistemą, teisinį tikrumą, efektyvią ir teisingą balsų priėmimo sistemą.

3.4. Nacionaliniai teisės aktai ir naudingųjų išteklių išgavimas

Tarptautinio reguliavimo trūkumas paskatino kelias valstybes priimti atitinkamus nacionalinius įstatymus, reguliuojančius naudingųjų išteklių išgavimą komerciniams tikslams.

JAV yra viena iš pirmųjų valstybių priėmusių nacionalinį įstatymą dėl komercinės veiklos kosmose ir naudingųjų išteklių išgavimo. Aktas dėl konkurencingumo įtvirtina teisę komerciniams tikslams išgauti mineralus ir kitas medžiagas, tarp jų ir vandenį, iš asteroidų ir

⁹¹ Konsultacinės valstybės – 12 pirmųjų sutarties valstybių bei dar 16 šalių, pareiškusių susidomėjimą, turinčių balsą kasmetiniuose susitikimuose.

Mėnulio.⁹² Nepaisant to, aktas nustato, jog „JAV pilietis dalyvaujantis komerciniame naudingųjų išteklių išgavime iš asteroidų, įgyja teisę laikyti, pasisavinti, transportuoti, naudoti ir parduoti bet kokias išgautas naudingąsias iškasenas, jei jos išgautos nepažeidžiant šio teisės akto ir kitų JAV tarptautinių įsipareigojimų.“⁹³ Akte įtvirtinta „asteroidų išteklių“ (angl. *asteroid recourse*) sąvoka - „kosmoso ištekliai rasti ant asteroido ar viduje jo“ (angl. *a space resource found on or within a single asteroid*).⁹⁴ Galiausiai akte yra įtvirtinta ir bendroji tarptautinės kosmoso teisės taisyklė „<.> priėmęs šį Aktą, JAV nepaskelbia savo suvereniteto ar suverenių ir išskirtinių teisių į dangaus kūnus.“⁹⁵ Akto teisėtumas ir neprieštaravimas Sutarčiai dėl kosminės erdvės naudojimo, priklauso nuo naudingųjų kosmoso išteklių statuso interpretavimo. Kadangi, tarptautinė teisė šiuo klausimu yra kontroversiška, tikslaus atsakymo dėl JAV priimto akto teisėtumo pateikti kol kas, deja, negalime. Be kita ko, Aktas dėl konkurencingumo neįtvirtina jokio teisinio mechanizmo, nustatančio naudingųjų išteklių eksploatavimo leidimų suteikimo tvarkos ir valstybės pareigos prižiūrėti privačių subjektų veiklą atvirajame kosmose. Visgi, minėtų nuostatų įtvirtinimas yra būtinas kiekvienai Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo valstybei pagal pastarosios VI straipsnį. Keletas bandymų priimti atitinkamus teisinius mechanizmus kol kas buvo nesėkmingi, o be tokios tvarkos, bet kokiai privačiai kompanijai pradėjus vykdyti kosmoso naudingųjų išteklių išgavimo ir pasisavinimo misijas, JAV pažeistų tarptautinius kosmoso teisės įsipareigojimus.

Liuksemburgas taip pat priėmė panašų teisės aktą – Aktą dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo (angl. *Law on the Exploration and Use of Space Resources*), įtvirtinantį teisę išgauti naudinguosius išteklius ir juos pasisavinti.⁹⁶ Kitaip nei JAV aktas dėl konkurencingumo, šis įtvirtino ir atitinkamą leidimų išdavimo bei veiklos priežiūros tvarką.

⁹² 2015 m. lapkričio 25 d. JAV Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo [interaktyvus] U.S. Government Publishing Office, Nr. 114-90, 2015, 513 skyrius [žiūrėta 2019 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>.

⁹³ 2015 m. lapkričio 25 d. JAV Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo [interaktyvus] U.S. Government Publishing Office, Nr. 114-90, 2015, 513 skyriaus B punkto 1 dalis [žiūrėta 2019 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>.

⁹⁴ 2015 m. lapkričio 25 d. JAV Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo [interaktyvus] U.S. Government Publishing Office, Nr. 114-90, 2015, 513 skyrius [žiūrėta 2019 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>.

⁹⁵ 2015 m. lapkričio 25 d. JAV Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo [interaktyvus] U.S. Government Publishing Office, Nr. 114-90, 2015, 513 skyrius [žiūrėta 2019 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>.

⁹⁶ 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017, 1 straipsnis [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>.

Nustatyti atitinkami reikalavimai subjektams, organizuojantiems kosmoso išteklių eksploataavimo misijas: 1) operatorius privalo būti vieša ar privati įmonė, įsteigta Liuksemburge arba kitoje Europos šalyje, jei jos registruotas adresas yra Liuksemburge;⁹⁷ 2) operatorius privalo turėti aiškią vidinę struktūrą, patvirtinęs aiškius ir konkrečius techninius bei finansinius planus, tokių operacijų atlikimui;⁹⁸ 3) operatoriaus tam tikslui paskirti darbuotojai turi turėti specialias žinias ir patirtį tokių misijų atlikimui;⁹⁹ 4) operatorius privalo atlikti savo būsimų misijų rizikos vertinimą kartu įtvirtinant rizikos draudimą.¹⁰⁰ Kartu Liuksemburgo teisinė sistema įtvirtina visišką operatoriaus atsakomybę nelaimės atveju. Taigi, Liuksemburgo įtvirtintas aktas yra kur kas aiškesnis ir išsamesnis nei JAV.

Nacionaliniu mastu priimami aktai primena jūrų teisės etapą, kuomet nesutariant dėl jūros dugno teisinio režimo, valstybės priėmė atitinkamus nacionalinius teisės aktus. Vis dėlto, tarptautinio susitarimo trūkumas buvo akivaizdus ir galiausiai valstybės pripažino būtinybę įtvirtinti tarptautines taisykles. Taigi, šiuo metu tarptautinė kosmoso teisė palieka teisę pačioms valstybėms, nacionaliniais teisės aktais priimti atitinkamas taisykles ir sprendimus dėl naudingųjų išteklių išgavimo ir paskirstymo, visgi, tarptautinio susitarimo svarba yra nenuginčijama.

⁹⁷ 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017, 4 straipsnis [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>>

⁹⁸ 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017, 7 straipsnio 2 dalis [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>>.

⁹⁹ 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017, 9 straipsnio 1 dalis [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>>.

¹⁰⁰ 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017, 10 straipsnis [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>>.

4. KOSMOSO NUOLAUŽŲ PROBLEMOS TEISINIAI ASPEKTAI

Žmonijos veikla kosminėje erdvėje daro neigiamą poveikį jos aplinkai, atmosferai, Žemei ir netgi kelia pavojų žmonių atliekamoms misijoms kosmose. „Sputnik 1” palydovo paleidimas buvo ne tik kosmoso erdvės pažinimo ir naudojimo, bet ir vienos iš didžiausių šiuolaikinių kosmoso problemų – kosmoso nuolaužų - pradžia. Jau po pirmojo paleisto palydovo, daugybė kitų įrenginių pakilo į kosmosą, lemiančių šios problemos augimą. Kosmoso priežiūros tarnyba (angl. *Space Surveillance Network*) nuo 1957 m. seka didesnių nei 10 centimetrų skersmens kosminių objektų skaičių, paleistų į kosminę erdvę, kuris šiuo metu siekia daugiau nei 24 tūkstančius.¹⁰¹ Tik maža dalis jų veikia, visi likę yra neaktyvūs ir nenaudojami įrenginiai, vadinami kosmoso nuolaužomis. Nepaisant to, daugiau nei 600 tūkstančių mažesnių nei 10 centimetrų skersmens ir keli milijonai nuo 1 milimetro iki 1 centimetro dydžio nuolaužų skraido atvirajame kosmose.¹⁰² Toks didelis kosmoso nuolaužų skaičius kelia pavojų aktyviems palydovams, kurie gali susidurti su nuolaužomis, bei pačiai Tarptautinei kosminei stočiai, kurios vieta turi būti nuolat keičiama, siekiant išvengti susidūrimų. Pavyzdžiui, 2009 m. vasario mėnesį susidūrė du palydovai – neveikiantis Rusų „Cosmos-2251“ ir aktyvus JAV „Iridium-33”.¹⁰³ Taigi, nepaprastai didelis tokių nuolaužų judėjimo greitis kelia pavojų žmonių kuriamiems kosminiams objektams, todėl, manoma, kad jeigu kosmoso šiukšlių skaičius didės, taps nebeįmanoma į Žemės orbitą paleisti jokių erdvėlaivių ar palydovų. Taip pat kosmoso nuolaužos kelia pavojų Žemės paviršiuje esantiems objektams, jeigu šios pradėtų kristi atgal į Žemę. Tokių nuolaužų kritimas gali sukelti pavojų žmonių gyvybei, išskirti radioaktyvias medžiagas ir padaryti didelę žalą aplinkai. Pavyzdžiui, 1978 m. jau minėtas SSRS palydovas „COSMOS 954” išsibarstė Šiaurinėje Kanados dalyje ir išskyrė radioaktyvias medžiagas.¹⁰⁴

Pagrindiniai JT aktai nustatantys kosmoso aplinkos apsaugą yra Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo, Konvencija dėl atsakomybės ir Konvencija dėl registravimo. Deja, šių aktų priėmimo metu kosmoso nuolaužos dar nebuvo aktualia problema, todėl šie aktai tik

¹⁰¹ Space Surveillance [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usspc-fs/space.htm>>.

¹⁰² DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 720.

¹⁰³ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 721.

¹⁰⁴ JAKHU, R. *Legal issues relating to the global public interest in outer space* [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005, p. 96 [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cissmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>.

dalinai prisiliečia prie pavojaus aplinkai reguliavimo, kartu sukeldami ir daug teisinių problemų.

4.1. Kosmoso nuolaužų problema ir Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo

Visų pirma, esminis Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo principas yra laisvė naudoti ir tyrinėti atvirąjį kosmosą. Sutartis įtvirtina valstybių teisę „laisvai ir nediskriminuojamos tyrinėti ir naudoti kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, ir gali laisvai patekti į visas dangaus kūnų sritis.“¹⁰⁵ Šis principas dalinai gali paskatinti kosmoso nuolaužų atsiradimą ir neigiamą poveikį aplinkai, nes kuo toliau tuo daugiau šalių siekia tyrinėti atvirąjį kosmosą. Tai jokių būdu nereiškia, jog principas yra ydingas, vis dėlto, svarbu atkreipti dėmesį, jog tarptautinis režimas leidžiantis visiems pasiekti kosminę erdvę, skatina kosmoso nuolaužų atsiradimą.

Kita šiuo atveju aktuali Sutartyje įtvirtinta taisyklė yra nustatyta VIII Sutarties straipsnyje, kuris pažymi, jog „Į kosminę erdvę paleistas objektas bei jame esantis bet koks ekipažas priklauso valstybės, <...>, kurioje registruotas tas objektas, jurisdikcijai ir kontrolei, kai šis objektas yra kosminėje erdvėje ar ant dangaus kūno.“ Pirminis įstatymo leidėjo tikslas buvo suteikti kiekvienai valstybei nuosavybės teisę į savo paleistą kosminį objektą. Tačiau nereikia pamiršti, jog kartu su nuosavybės teise, kyla ir atsakomybės už kosmoso nuolaužas pareiga, kurios galbūt Sutarties priėmimo metu įstatymų leidėjas nenumatė. Taigi, valstybė negali apeisti ir neprižiūrėti savo nebenaudojamo kosminio objekto. Tačiau svarbiausias klausimas yra, ar valstybė gali prižiūrėti ir tvarkyti kitos valstybės nebenaudojamus kosminius objektus be jos sutikimo. Deja, tikslaus Sutartyje atsakymo į šį klausimą nerasime, todėl galime tik daryti prezumpciją, jog, kadangi Sutartyje nenustatytos valstybės „jurisdikcijos ir kontrolės“ kosminiam objektui sąvokos, kitos valstybės bandymas be leidimo tvarkyti svetimas kosmoso nuolaužas gali netgi reikšti paleidžiančiosios valstybės suvereniteto pažeidimą.¹⁰⁶ Taigi, minėtas straipsnis yra kliūtis taikyti bet kokias vienos valstybės kosminių nuolaužų tvarkymo priemones prieš kitos valstybės paliktus nebenaudojamus objektus. Pavyzdžiui, JAV ar jos privačios organizacijos, negalėtų tvarkyti

¹⁰⁵ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, I straipsnio 2 dalis.

¹⁰⁶ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 728.

Kinijos ar Rusijos nuolaužų be jų sutikimo, o neginčytina, jog tokį sutikimą gauti būtų itin sunku.¹⁰⁷

Kartu svarbu paminėti ir Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo IX straipsnį, kuriame įtvirtinta valstybės pareiga atliekant misijas kosmose išvengti „žalingos taršos ir nepalankių pokyčių Žemės aplinkai, kuriuos gali sukelti nežemiškos kilmės medžiagos, ir, prireikus, šiuo tikslu imasi atitinkamų priemonių.“¹⁰⁸ Taigi, kiekvienai valstybei kyla pareiga pačiai imtis atitinkamų priemonių, siekiant išvengti žalos aplinkai. Toliau IX straipsnis nustato pareigą surengti „atitinkamas tarptautines konsultacijas“¹⁰⁹, jeigu „turi pagrindo manyti, kad jos ar jos piliečių suplanuota veikla ar eksperimentas kosminėje erdvėje, <...>, gali sukelti žalą ir trukdyti kitų valstybių, <...>, vykdomiems taikiems tyrimams ir naudojimuisi kosmine erdve.“¹¹⁰ Taigi, Sutartyje įtvirtinta pareiga prieš vykdant galimai pavojingą veiklą atlikti tarptautines konsultacijas. Deja, Sutarties tekstas iš esmės nenustato pareigos uždrausti planuojamą pavojingą veiklą, o ir pačios konsultacijos procedūra, terminai ar kita informacija nėra nustatyta. Nepaisant to, neiški ir konsultacijos teisinė reikšmė bei pareiga laikytis priimtų sprendimų. Dėl blankaus sutarties teksto, ši teisinė norma praktikoje nėra naudojama.

Taigi, Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo nustato tik kelias neišsamias teises normas, susijusias su kosmoso aplinkos apsauga. Nepaisant to, Sutartis, įtvirtindama valstybės jurisdikcijos išlaikymą savo paleistam kosminiam objektui, kartu ir trukdo valstybėms tvarkyti kitų šalių, ar jų privačių kompanijų, paliktas kosmines nuolaužas. Be kita ko, Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo neįtvirtina aiškios procedūros, nustatančios valstybių pareigą konsultuotis dėl kosminėje erdvėje atliekamos veiklos galimų neigiamų padarinių aplinkai. Tai lemia kosminių nuolaužų skaičiaus augimą, todėl atitinkamos tarptautiniu mastu priimtos nuolaužų tvarkymo taisyklės yra būtinos.

¹⁰⁷ SALTER, A. W. *Space Debris: A Law and Economics Analysis of the Orbital Commons* [interaktyvus]. Arlington: Mercatus Center at George Mason University, 2016, p. 233 [žiūrėta 2019 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mercatus.org/system/files/Salter-Space-Debris.pdf>>.

¹⁰⁸ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IX straipsnis

¹⁰⁹ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IX straipsnis

¹¹⁰ 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924, IX straipsnis.

4.2. Kosmoso nuolaužų problema ir Konvencija dėl atsakomybės

Kalbant apie kosmoso nuolaužų keliamą grėsmę, svarbu nepamiršti teisinės atsakomybės režimo. Konvencijoje dėl atsakomybės įtvirtinta „paleidžiančiosios valstybės“ atsakomybė už kosminių objektų padarytą žalą, o kaip ir minėta, joje išskiriama absoliuti atsakomybė ir atsakomybė su kalte.

Pagal Konvenciją dėl atsakomybės paleidžiančioji valstybė yra absoliučiai atsakinga už savo kosminių objektų padarytą žalą Žemės paviršiuje arba skrendančiam orlaiviui ir atsakinga su kalte, kai žala padaryta kosminėje erdvėje.¹¹¹

Konvencijos dėl atsakomybės IV straipsnis įtvirtina dviejų valstybių solidariąją atsakomybę, kai žala yra padaryta trečiajai šaliai. Tai reiškia, jog jeigu kosminė nuolauža padaro žalą kitos šalies kosminiam objektui ir dėl prarastos kontrolės tas objektas padaro žalą trečiosios valstybės objektui, pirmosios dvi turi būti atsakingos už padarytą žalą. Panaši situacija susiklostytų, siekiant vienai valstybei tvarkyti kosmines nuolaužas. Jeigu tvarkymo metu būtų padaryta žala trečiajai valstybei, tvarkančioji valstybė ir kosminės nuolaužos paleidžiančioji valstybė turėtų solidariai atlyginti žalą. Todėl netgi iš pirmo žvilgsnio nekalta valstybė gali būti atsakinga už padarytą žalą, ypač absoliučios atsakomybės atveju. Žinoma, kuri atsakomybė taikoma – absoliuti ar kaltės – priklausytų nuo žalos atsiradimo vietos. Esant kaltės atsakomybei, tokia valstybės kaltė galėtų būti įrodoma tik tuo atveju, jei kosminiai objektai buvo neprižiūrimi, tai reiškia, jog kaltės forma šiuo atveju būtų neatsargumas, konkrečiai nusikalstamas nerūpestingumas. Deja, bet Konvencija atskirai neaptaria kaltės sąvokos, todėl ją nustatyti gali būti labai sudėtinga. Kartu svarbu paminėti, jog konkrečių privalomojo pobūdžio teisės aktų, reguliuojančių neaktyvių kosminių objektų priežiūrą, nėra įtvirtinta, todėl kaltės nustatymas tampa dar sudėtingesnis. Tarptautinė kosmoso teisė nedraudžia orbitoje palikti neveikiančio kosminio objekto, nors pastarojo pašalinimo veiksmai būtų pageidautini.¹¹² Vis dėlto, jeigu žala būtų padaroma Žemės paviršiuje (pavyzdžiui, kosmoso nuolaužai patenkant į Žemę) kaltės nustatymas būtų kur kas paprastesnis, nes čia taikoma absoliučioji atsakomybė. Negana to, neegzistuoja jokios tarptautinės gairės nuolaužų šalinimo misijų tvarkai nustatyti, dėl to nerūpestingumo nustatymas incidento atveju, gali būti itin sudėtingas. Svarbu ir tai, jog dažnai kosminės

¹¹¹ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, II ir III straipsniai.

¹¹² DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 735.

nuolaužos kilmės nustatyti neįmanoma arba yra labai sunku ir tai reiškia, jog neįmanoma nustatyti ir atsakingos valstybės. Dėl šios priežasties valstybės ar privačios įmonės gali būti nelinkusios tvarkyti kosminių nuolaužų, nes tokių misijų įgyvendinimas yra itin rizikingas ir gali lemti valstybės atsakomybę žalos padarymo atveju.

Dar vienas svarbus aspektas, kuris gali sukelti ginčų dėl atsakomybės problemas, yra Konvencijoje dėl atsakomybės įtvirtintas „kosminio objekto“ terminas. Konvencija apibūdina kosminį objektą, kaip „kosminio objekto sudėtinę dalį, jam išvesti į orbitą būtina priemonė bei jos sudėtinės dalis.“¹¹³ Taigi, natūraliai kyla klausimas, ar kosmoso nuolauža, ypač labai smulki, galėtų būti suprantama, kaip kosminis objektas, kadangi tai nėra nei kosminis objektas, nei jo sudedamoji dalis. Todėl, jeigu kosminė nuolauža nėra kosminis objektas, Konvencija dėl atsakomybės negalėtų būti taikoma, todėl nepaprastai svarbu yra tarptautiniu mastu susitarti dėl kosminės nuolaužos termino ir jos aiškinimo, kaip kosminio objekto. Nors teisiškai įpareigojančio akto kol kas tarptautinė bendruomenė nėra priėmusi, jau 1988 m. Europos kosmoso agentūra pabrėžė, jog kosminės nuolaužos turi būti suprantamos kaip kosminio objekto sudedamoji dalis, nepaisant jos dydžio ar galimybės panaudoti pagal paskirtį. O 2004 m. sudarant Europos kosminių nuolaužų tvarkymo kodeksą (angl. *European Code of Conduct for Space Debris Mitigation*), kosmoso nuolauža buvo apibūdinta, kaip „bet koks neveikiantis, žmogaus sukurtas kosminis objektas, taip pat ir jo fragmentai bei kitos dalys.“¹¹⁴ Nors kosmoso nuolaužų sąvoka ir nėra teisiškai įtvirtinta, daugybėje rekomendacinio pobūdžio aktų linkstama prie pozicijos, jog kosminė nuolauža yra bet kokia kosminio objekto sudedamoji dalis, todėl esant konfliktui dėl žalos atlyginimo pagal Konvenciją dėl atsakomybės, galima būtų įrodyti, jog ir (smulki) kosminė nuolauža yra kosmoso objektas. Todėl, įtvirtinant šią sąvoką privalomojo pobūdžio aktuose, įrodinėjimo našta sumažėtų ir Konvencijos taikymas, esant kosminių nuolaužų padarytai žalai, taptų aiškesnis.

Taigi, Atsakomybės konvencija kelia teisinius iššūkius, kovojant su kosminių nuolaužų problema. Joje įtvirtintas atsakomybės režimas atgraso valstybes nuo kosmoso nuolaužų

¹¹³ 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926, I straipsnio D punktas.

¹¹⁴ 2004 m. birželio 28 d. Europos kosminių nuolaužų tvarkymo kodeksas [interaktyvus] Issue 1.0, 2004, p. 12 [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/sd/European_code_of_conduct_for_space_debris_mitigation.pdf>.

tvarkymo. Be abejo, neaiškumas kyla ir sprendžiant ar Konvencija apskritai taikoma kosmoso nuolaužų padarytai žalai, nes pastarosios sąvoka nėra įtvirtinta Konvencijoje.

4.3. Kosmoso nuolaužos ir Konvencija dėl registravimo

Paminėtina, jog Konvencija dėl registravimo tik dalinai prisideda prie kosminių nuolaužų problemos sprendimo, daugiausia įtvirtindama taisykles galinčias padėti identifikuoti kosmines nuolaužas. Pagrindinis Konvencijos tikslas yra įpareigoti valstybes registruoti paleistus kosminius objektus bei informuoti JT Generalinį Sekretorių apie tokių objektų būvimą, ši informacija vėliau atsiduria tarptautiniame registre. Tačiau Konvencijoje trūksta aiškumo, ypač tuo atveju, jei žala padaroma kosminės nuolaužos, kurios identifikuoti jau nebeišeina, todėl aiškesnė Konvencija dėl registravimo yra būtina. Visų pirma, Konvencija galėtų reikalauti, jog valstybės praneštų apie savo paleistų kosminių objektų fragmentaciją, pranešimas apie kosminio objekto susiskaidymą padėtų žalos atveju nustatyti, kurios valstybės objekto dalelės yra atsakingos už ją. Taip pat būtų naudinga informuoti apie kosminį objekto energijos šaltinį – jeigu šis būtų branduolinis – taip galima būtų atidžiau stebėti tokių objektų būvimo vietą ir atkreipti dėmesį į galimus susidūrimus.

Taigi, aiškesnė Konvencija dėl registravimo galėtų tinkamiau identifikuoti kosminius objektus, tarp jų ir itin pavojingus, ir taip užkirsti kelią jų susidūrimams, vis didėjančiai kosmoso nuolaužų problemai, o užregistruota informacija padėtų vykdant kosmoso nuolaužų šalinimo misijas.

4.4. Tarptautinių organizacijų veikla kosmoso nuolaužų teisiniais klausimais

JT COPUOS veikla kosmoso nuolaužų klausimu negali būti nepastebima. 2004 m. COPUOS technologinis subkomitetas paskyrė darbo grupę, kurios tikslas buvo sukurti technines kosmoso nuolaužų mažinimo gaires (angl. *technical debris mitigation guidelines*), o jau 2007 m. pastarosios buvo priimtos. JT Generalinė Asamblėja skatina visas šalis įtvirtinti šių gairių nuostatas nacionaliniuose teisės aktuose. Minėtos gairės yra vienos iš pagrindinių konsoliduotų tarptautinių teisės susitarimų kosmoso nuolaužų tvarkymo klausimu. Gairės įtvirtinta pasiūlymus dėl veiklos vykdymo kosmose mažinant jos neigiamą poveikį aplinkai, tiek naujoms misijoms, tiek, kiek įmanoma, jau vykstančioms. Žinoma, šios gairės nėra teisiškai privalomos ir atlieka tik rekomendacinę funkciją. Nepaisant to, visos pagrindinės

kosmoso valstybės dalyvauja subkomiteto diskusijose, siekia bendro susitarimo kosmoso nuolaužų šalinimo klausimu, todėl gairės turėtų atspindėti kiekvienos valstybės nacionaliniuose kosmoso teisės aktuose, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje atsižvelgiama į gairėse nustatytas nuolaužų mažinimo priemones ir pagal jų nuostatas suteikiamos licencijos palydovų operatoriams.¹¹⁵

Deja, nors ir šios gairės yra svarbus žingsnis link problemos sprendimo, jos yra daugiau techninio pobūdžio ir nepaliečia esminių kosmoso nuolaužų teisinių problemų. Gairėse nenumatytos atsakomybės sąlygos, pareiga dalintis informacija dėl kosmoso aplinkos, o ir tyčinis kosmoso objektų sunaikinimas (tokių, kaip tiesioginio paleidimo antipalydoviniai ginklai (toliau – ASAT), siekiantys sunaikinti palydovus kosmose) nėra uždrausti.¹¹⁶

Šiuo metu, kosmoso nuolaužų problema diskutuojama tiek teisiniame, tiek technologiniame COPUOS subkomitete, tačiau iki šiol joks privalomojo pobūdžio teisės aktas nėra priimtas. Jau kurį laiką vyksta diskusijos dėl technologinio subkomiteto priimtų gairių peržiūrėjimo ir naujo JT principų rinkinio patvirtinimo, kuriuose atsispindėtų kosmoso nuolaužų teisinės problemos. Tokio principų rinkinio įtvirtinimas galėtų būtų pagrindas naujo privalomojo pobūdžio akto kūrimui ateityje.

Svarbu paminėti, jog jau minėtame ES Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projekte atkreipiamas didelis dėmesys į kosmoso aplinkos apsaugos problemą. Projekte siūlomos papildomos rekomendacijos, susijusios su nelaimingų atsitikimų ir pavojingos veiklos kosmose išvengimu, kosmoso nuolaužų atsiradimo ir žalingo poveikio aplinkai apribojimu, bendros informacijos dėl kosmose vykdomos veiklos dalijimosi palengvinimu. Pagrindinis projekto tikslas yra palengvinti jau minėtų gairių įtvirtinimą kiekvienos šalies nacionalinėje teisėje.¹¹⁷ Deja, šis projektas iki šiol nėra patvirtintas.

Taigi, JT COPUOS darbas yra vienas iš svarbiausių žingsnių į priekį išaiškinant ir įtvirtinant pagrindinius kosmoso nuolaužų tvarkymo principus, o kartu su Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektu veda link naujo galimai teisiškai privalomo tarptautinės kosmoso teisės akto. Deja, bendro privalomojo teisės akto priėmimas gali užtrukti metų metus kol bus pasiektas bendras valstybių susitarimas, todėl kol kas tarptautinė bendruomenė

¹¹⁵ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 743.

¹¹⁶ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 744.

¹¹⁷ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 760.

kovoja su kosmoso nuolaužų problema priimdama rekomendacinio pobūdžio teisės aktus, kartu raginant valstybes įtvirtinti šiuose nustatytas taisykles nacionaliniais teisės aktais.

5. KOSMOSO ERDVĖS MILITARIZAVIMO IR KOSMINĖS GINKLUOTĖS TEISINIAI ASPEKTAI

Kartu su naujomis technologijomis atsiranda ir nauja karo erdvė – kosmosas. Nesant aiškaus teisinio reguliavimo, valstybių noras dominuoti kosminėje erdvėje gali sukelti nestabilumą tarptautinėje bendruomenėje ir tarptautinį konfliktą.

Svarbu pastebėti, jog militarizavimas ir ginkluotė yra netapačios sąvokos. Kosminės erdvės militarizavimas reiškia kosminės erdvės naudojimą, siekiant padėti atlikti karinius veiksmus Žemėje.¹¹⁸ Atitinkamos kosminės technologijos tapo svarbios karinių veiksmų atlikimui Žemėje, pavyzdžiui, tiksli navigacinė sistema, oro prognozės, galimybė nustatyti karinių raketų atakas ar teritorijų šnipinėjimas. Tokia veikla nėra uždrausta tarptautinės kosmoso teisės ir nepažeidžia įtvirtintų principų. Kosminė ginkluotė reiškia karinių ginklų įrengimą kosminėje erdvėje. Kitaip nei militarizavimo veikla, ginkluotė yra uždrausta tarptautinės kosmoso teisės aktais dėl prieštaravimo esminiams tarptautinės teisės principams. Nors kol kas kosminėje erdvėje įrengtų ginklų neaptiksime, spartėjant technologijoms, tai netolimoje ateityje gali tapti realu, todėl kyla tarptautinio konflikto grėsmė.

Vienintelės kosmoso erdvės militarizavimo ir ginklavimosi teisinės taisyklės įtvirtintos Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo. Be to, atitinkamas ginkluotų konfliktų taisyklės, pritaikomas kosmoso teisei, rasime tarptautiniuose viešosios teisės aktuose. Be tarptautinės teisės aktų, siekiant sureguliuoti kosmoso militarizavimą ir kosminę ginkluotę, siūlomos įvairios valstybių ir tarptautinių organizacijų teisės aktų iniciatyvos.

5.1. Sutartyje dėl kosminės erdvės naudojimo įtvirtinti kosminės erdvės militarizavimo ir kosmoso ginkluotės nuostatų teisiniai aspektai

Kaip ir minėta, kosmoso kova prasidėjo nuo „Sputnik-1” paleidimo į kosminę erdvę, o po šio įvykio valstybės vis labiau siekia įgyti savo pranašumą kosminėje erdvėje.¹¹⁹ Dėl didėjančio tarptautinio susidomėjimo kosmoso erdve, priimta Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo,

¹¹⁸ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 333.

¹¹⁹ TAFT, E. *Outer Space: the final frontier or the final battlefield?* [interaktyvus]. S.l.: Duke Law & Technology Review, 2017, p. 238 [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.]. Preiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

kurioje įtvirtinti ginklų nedislokavimo kosmoso erdvėje ir ant dangaus kūnų bei taikaus naudojimo principai. Sutarties IV straipsnis įpareigoja valstybes nepaleisti į orbitą arba neįrengti ant dangaus kūnų branduolinių ar masinio naikinimo ginklų bei nustato kosminės erdvės naudojimo statusą – išimtinai taikiems tikslams. Pažymėtina, jog šiame straipsnyje įtvirtinti principai kelia daug klausimų ir teisinio reguliavimo problemų.

„Išimtinai taikiais tikslais“ principas, įtvirtintas Sutarties IV straipsnyje tarptautinėje kosmoso teisėje nėra aiškiai apibrėžtas, todėl, kaip bebūtų keista, kelia didžiausia susirūpinimą dėl taikaus kosmoso erdvės naudojimo. Priimant Sutartį pirminis JAV ir SSRS sutartas frazės interpretavimas reiškė „ne karinė“ (angl. *non-military*.) Toks aiškinimas kilo iš Antarkties Sutartyje įtvirtinto to paties principo, kuris šioje buvo išplėstas ir išaiškintas, kaip draudžiantis bet kokius karinius veiksmus Antarkties teritorijoje. Nepaisant tokio tarptautinio išaiškinimo, SSRS toliau atliko karinius veiksmus kosminėje erdvėje, todėl tai paskatino JAV pakeisti „išimtinai taikiais tiksliais“ frazės interpretavimą iš „ne karinė“ į „neagresyvi“ (angl. *non-aggressive*). Toks interpretavimas leido JAV atlikti karinius veiksmus kosminėje erdvėje, nekeliant grėsmės taikai. Laikui bėgant, visos kosmoso valstybės priėmė šį išaiškinimą ir šiuo metu frazė „išimtinai taikiais tikslais“ suprantama kaip „neagresyvi“. Toks išaiškinimas lėmė tai, kad kosmoso erdvė gali būti naudojama kariniams tikslams, naudojant karinius palydovus, bei užtikrino kiekvienos valstybės galimybę pasiruošti gynybai prieš kosminėje erdvėje atliekamus kitų valstybių karinius veiksmus. Taigi, toks išaiškinimas neatitinka pirminio Sutarties teksto tikslo ir lemia besitęsianti kosminės erdvės naudojimą militarizavimo tikslams.

Sutarties tekstas, įpareigojantis valstybes nepaleisti ir neįrengti ant dangaus kūnų branduolinių ir kitų masinio naikinimo ginklų, taip pat problemiškas. Pastebima, jog įtvirtinti tik branduoliniai ir masinio naikinimo ginklai. Be kita ko, dalis autorių teigia, jog Sutarties tekstą reikia aiškinti, kaip draudžiantį tik masinio naikinimo atominius ginklus, o kiti atominiai ginklai gali būti naudojami kosminėje erdvėje.¹²⁰ Vis dėlto, tokia Sutarties normų interpretacija yra ydinga, nes pažeidžia esminį Sutarties IV straipsnio tikslą – uždrausti bet kokius atominius ginklus kosmose. Nepaisant to, Sutarties tekstas turėtų būti papildytas įtvirtinant visų atominių ginklų draudimą kosmose, nepaliekant vietos nepalankiam teksto

¹²⁰ CHENG, B. *Studies in International Space Law*, New York: Oxford University Press, 1997, p. 530.

interpretavimui. Masinio naikinimo ginklai Sutartyje reiškia cheminius, biologinius ir atominius ginklus, galinčius sukelti milžiniško masto sunaikinimą ir gyvybės praradimą.¹²¹

Vis dėlto, Sutartis mini tik atominius ir masinio naikinimo ginklus, tačiau nepasisako dėl kitokio pobūdžio ginklų, kurie nepatenka į šių sąvoką. Vienas ir pavyzdžių yra jau minėti tiesioginio paleidimo antipalydoviniai ginklai, kitaip ASAT ginklai, kurie yra paleidžiami iš Žemės į kosminius objektus, t. y. palydovus, siekiant juos sunaikinti ar kitaip sutrikdyti jų veikimą. Visgi, prieš pradėdant analizuoti ASAT ginklų pavojų, reikia nustatyti jų taikinių – palydovų - reikšmę valstybėms.

Palydovai gali būti naudojami tiek komerciniams, tiek ir kariniams tikslams. Dauguma palydovų turi dvigubą paskirtį – komerciniai palydovai gali būti naudojami kariniams tikslams ir atvirksčiai. Pavyzdžiui, palydovas, kurio pagrindinė paskirtis yra nustatyti orlaivio GPS, kartu gali būti naudojamas ir nustatant artėjančias bombas ar nuotoliniu būdu pilotuojamus objektus.¹²² Palydovai gali būti naudojami įvairiems tikslams, todėl dauguma valstybių vis labiau tampa nuo jų priklausomos. Šiuo metu yra maždaug 1300 aktyvių palydovų iš kurių pusė priklauso JAV, o Rusijai ir Kinijai po 130.¹²³ Būtent šios valstybės, ypač JAV, yra ypatingai priklausomos nuo palydovų. Pažymėtina, jog dėl palydovų naudos, jie yra pagrindiniai kosmoso karo taikiniai, o kartu ir labiausiai neapsaugoti. Todėl ASAT ginklai gali greitai tapti vieni iš pavojingiausių kosmoso ginklų, kurie privalo būti teisiškai reguliuojami.

Kaip ir minėta, Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo nekalba apie ASAT ginklų naudojimą. Nepaisant to, kaip valstybės interpretuoja frazę „išimtinai taikiais tikslais“ ASAT ginklų panaudojimas nepažeidžia Sutarties normų. Visai neseniai, 2014 m., Kinija atliko antipalydovinio ginklo bandymą, kuris buvo nukreiptas į geosinchroninę orbitą,¹²⁴ kurioje išdėstyti JAV oro pajėgų palydovai, įspėjantys apie artėjančias raketas ir, kuriose įrengta

¹²¹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 336.

¹²² TAFT, E. *Outer Space: the final frontier or the final battlefield?* [interaktyvus]. S.l.: Duke Law & Technology Review, 2017, p. 363 [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.]. Preiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

¹²³ TAFT, E. *Outer Space: the final frontier or the final battlefield?* [interaktyvus]. S.l.: Duke Law & Technology Review, 2017, p. 363 [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.]. Preiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>.

¹²⁴ Geosinchroninė orbita yra orbita apie Žemę, kurios sinodinis periodas sutampa su Žemės žvaigždiniu sukimosi periodu. Tai reiškia, kad fiksuotoje Žemės vietoje esančio stebėtojo atžvilgiu palydovas, esantis geosinchroninėje orbitoje, grįžta į tą patį tašką danguje kiekvieną dieną tuo pačiu laiku.

atominių bombų valdymo ir kontrolės sistema.¹²⁵ Tokie bandymai reiškia vis didėjančią Kinijos norą dominuoti kosminėje erdvėje. JAV ir Rusija taip pat atlieka antipalydovinių ginklų bandymus, todėl vis didėjančiai realių ASAT ginklų panaudojimo rizikai, valstybės turi imtis iniciatyvos ir pradėti derybas dėl tokių ginklų uždraudimo.

Valstybių noras dominuoti kosminėje erdvėje nesibaigia ties ASAT ginklų kūrimu. Dabartinis JAV dominavimas kosminėje erdvėje skatina tiek Rusiją, tiek Kiniją kurti naujas pažengusias technologijas, tarp jų ir ginklus, kurie sumažintų vienos valstybės dominavimą. Šalia ASAT ginklų kuriami kinetinės energijos ir hipervelocityiniai ginklai, dalelių pluošto ginklai ir elektromagnetiniai bei radiaciniai ginklai (angl. *kinetic energy and hypervelocity weapons, particle beam weapons, and electromagnetic and radiation weapons*).¹²⁶ Kartu su šių naujų technologijų ir ginklų atsiradimu, auga ir tarptautinė įtampa dėl galimai ateityje vykstančio karo tarp kosmoso valstybių, todėl pareiga kyla pačioms valstybės reguliuoti tokių ginklų panaudojimą.

Apibendrinant, galima teigti, jog Sutartis dėl kosminės erdvės naudojimo išskiria du esminius kosmoso militarizavimo ir kosminės ginkluotės principus: kosmoso erdvė naudojama išimtinai taikiems tikslams ir joje negali būti dislokuojami jokie atominiai ir masinio naikinimo ginklai. Vis dėlto, išimtinai taikiems tikslams principas suprantamas, kaip „neagresyvi“ veikla kosmose, kuri reiškia, jog kariniai veiksmai kosmoso erdvėje gali būti atliekami. Ginklų nedislokavimo principas uždraudžia tik dvejetainio pobūdžio ginklus – atominius ir masinio naikinimo, ir palieka vietos interpretacijai - ar tikrai visi atominiai ginklai yra uždraudžiami. Taip pat neatkreipiamas dėmesys į kitokio pobūdžio ginklus, kurių panaudojimas kosminėje erdvėje gali sukelti rimtas neigiamas pasekmes jos aplinkai.

¹²⁵ FORD, M. *War on the final frontier: can twentieth-century space law combat twenty-first-century warfare?* [interaktyvus]. S.l.: Houston Journal of International Law, 2017, p. 247 [žiūrėta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

¹²⁶ FORD, M. *War on the final frontier: can twentieth-century space law combat twenty-first-century warfare?* [interaktyvus]. S.l.: Houston Journal of International Law, 2017, p. 250 [žiūrėta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

5.2. Kosmoso erdvės naudojimas kariniams tikslams ir tarptautinė viešoji teisė

5.2.1. JT Chartijos taisyklių taikymas ginkluotiems konfliktams kosminėje erdvėje

Bet kokia veikla kosmose turi būti atliekama vadovaujantis esminėmis tarptautinės viešosios teisės nuostatomis. Kosmoso teisėje ši taisyklė įtvirtinta Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo III straipsnyje, pagal kurį „Valstybės, šios Sutarties Šalys, tyrinėja ir naudoja kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, remdamosi tarptautine teise, įskaitant Jungtinių Tautų Chartiją, siekdamos palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir supratimą.“ Taigi, Sutarties dėl kosminės erdvės naudojimo IV straipsnis, turi būti interpretuojamas pagal JT Chartijos (toliau – Chartija) nuostatas.

Esminis Chartijos tikslas yra užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą.¹²⁷ Chartijos 2 straipsnio 4 dalis įtvirtina imperatyviąją teisės normą „Visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais.“ Vis dėlto, ši norma turi dvi išimtis, įtvirtintas Chartijos tekste. Visų pirma, galimybė panaudoti jėgą Chartijos VII skyriuje įtvirtintais pagrindais, kuomet Saugumo Taryba, įvertinusi situacijos pavojingumą, gali imtis priemonių, susijusių su neginkluotosios ar ginkluotosios jėgos naudojimu, ir, antra, jėgos panaudojimas gali būti pateisinamas 51 Chartijos straipsnyje įtvirtintu individualios ar kolektyvinės savigynos teisės pagrindu.

Kalbant apie pirmąją išimtį, Saugumo Taryba turi išimtinę teisę įvertinti pavojų ar taikos pažeidimą bei nuspręsti, kokių priemonių turi būti imtasi. Jėgos panaudojimas tarptautinėje teisėje yra *ultima ratio* priemonė, todėl gali būti panaudojama tik tada, kai Saugumo Taryba mano, jog ne ginkluotų priemonių gali nepakakti arba jau nepakanka.¹²⁸

Antroji išimtis nustato valstybės teisę pasinaudoti savigyna. Savigynos panaudojimas galimas tik tada, kai prieš valstybę yra panaudojama ginkluota jėga. Svarbu paminėti, jog savigynos teisės panaudojimas turi būti būtinas ir proporcingas.

Taigi, kaip šios dvi išimtis gali būti taikomos, jei ginkluotas konfliktas įvyksta kosminėje erdvėje. Tarptautinė kosmoso teisė uždraudžia bet kokių karinių veiksmų

¹²⁷ 1945 m. birželio 26 d. Jungtinių Tautų Chartija, Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557, 1 straipsnio 1 punktą.

¹²⁸ 1945 m. birželio 26 d. Jungtinių Tautų Chartija, Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557, 42 straipsnis.

panaudojimą kosminėje erdvėje, vis dėlto, reikia pastebėti, jog Chartijoje numatytos išimtys gali būti taikomos ir kosmoso erdvėje vykstantiems konfliktams. Pirmoji išimtis svarbių teisinių iššūkių nesukelia, nes sprendimo priėmimas suteikti teisę panaudoti jėgą, vyktų tokia pačia procedūra, kaip ir bet kokio kito konflikto atveju.

Kitaip nei pirmoji išimtis, savigynos teisės panaudojimas kosmoso erdvėje yra kur kas labiau komplikotas. Kyla du esminiai savigynos teisės panaudojimo klausimai: kokie įvykiai galėtų lemti savigynos teisės panaudojimą ir kokių veiksmų gali imtis valstybės, pasinaudojant savigynos teise.¹²⁹ Atsakant į pirmąjį klausimą, svarbu pastebėti, jog vienos valstybės ASAT ginklų panaudojimas prieš kitos valstybės palydovą, gali patekti į Chartijos 51 straipsnio taikymo sritį, nes toks veiksmas patektų į ginkluoto užpuolimo sąvoką. Tačiau, visgi, kyla klausimas, ar galima būtų laikyti tokį užpuolimą, kaip pasikėsinimą į valstybės teritorinį saugumą. Manytina, jog šiuo atveju galėtų būti pritaikomos jūrų teisės taisyklės, kuomet atviroje jūroje plaukiojančio laivo užpuolimas su atitinkamos šalies vėliava yra tapatus valstybės teritorijos užpuolimui.

Atsakant į antrąjį klausimą, svarbiausia atkreipti dėmesį į atvirojo kosmoso, kaip erdvės, ypatumus. Bet kokia žalinga veikla kosmose gali sukelti daug neigiamų padarinių tiek atvirojo kosmoso aplinkai, tiek pačiai Žemei. Pavyzdžiui, susprogdintas palydovas sukuria daugybę kosminių nuolaužų, kurios kenkia kosmoso aplinkai, jame esantiems kosminiams objektams bei pačiai Žemei. Taigi, daugiausia iššūkių kelia savigynos panaudojimo proporcingumo principas. Jeigu vienos valstybės palydovas yra užpuolamas, atsilyginti tuo pačiu būtų per daug neproporcinga dėl nenuspėjamos ir labai pavojingos žalos atsiradimo galimybės. Žala pasireikštų kosminės erdvės užteršimu bei pavojaus sukėlimu trečiųjų šalių vykdomoms misijoms kosmose. Todėl atsižvelgiant į proporcingumo principą, savigyna turėtų būti panaudojama prieš Žemėje esančias užpuolimo kosmines stotis ar kitus įrenginius.

Taigi, apibendrinant, JT Chartijoje įtvirtintos išimtys panaudoti ginkluotą jėgą turi būti taikomos ir kosmoso teisės prasme. Vis dėlto, kyla atitinkami iššūkiai, keliantys klausimus, kaip teisingai pasinaudoti įtvirtintomis taisyklėmis, nepažeidžiant tarptautinėje viešojoje teisėje įtvirtintų principų. Savigynos teisės pasinaudojimas kosminėje erdvėje gali sukelti pražūtingas pasekmes, dėl teisinio neaiškumo ir netinkamų savigynos ribų nustatymo.

¹²⁹ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 355.

5.2.2. Tarptautinės humanitarinės teisės taisyklių taikymas ginkluotiems konfliktams kosminėje erdvėje

Siekiant išsiaiškinti ginkluotos jėgos panaudojimą atvirajame kosmose, svarbu suprasti esmines tarptautinės humanitarinės teisės taisykles. Pastaroji susideda iš dviejų svarbiausių teisės aktų: Ženevos Konvencijos ir Hagos Konvencijos bei jų priedų. Ženevos konvencijose įtvirtinta sistema užtikrina žmonių apsaugą, garbę ir orumą ginkluotų konfliktų metu. Hagos konvencijose įtvirtinta sistema užtikrina atliekamų veiksmų ir naudojamų priemonių karo metu teisėtumą.

Nepaisant to, kad humanitarinės teisės taisyklės nebuvo kuriamos siejant jas su kosmine erdve, jų pritaikymo galimybė negali būti neigiama. Pagal tarptautinę humanitarinę teisę, karo veiksmai gali būti nukreipti tik į karinius objektus. Vis dėlto, nepamirštama, jog palydovai gali būti dvigubos paskirties ir naudojami tiek kariniams, tiek komerciniams tikslams. Taigi, kyla klausimas, ar ginkluotos jėgos panaudojimas prieš tokį objektą yra teisėtas pagal tarptautinės humanitarinės teisės taisykles. Visgi, komercinis palydovas, atliekantis navigacinę ar nuotolinio aptikimo funkciją, kuris naudojamas kartu ir kariniams tikslams, gali būti teisėtas taikinytis tarptautinės humanitarinės teisės prasme. Tačiau užpulti vien tik komercinį palydovą būtų neteisėta. Taigi, turint omenyje, jog tam tikrais atvejais gali būti pasikėsinta į dvigubos paskirties palydovą, kyla klausimas, kaip prieš tokius palydovus galima panaudoti karinę jėgą ir kaip galima būtų sumažinti neigiamas pasekmes kosmoso aplinkai. Palydovas gali būti sunaikinamas, pavyzdžiui, panaudojant specifinius kinetinės energijos vieno šūvio ginklus, kurie galėtų sunaikinti pasirinktą objektą.¹³⁰ Vis dėlto, nepaisant to, kaip būtų pasirinkta sunaikinti karinį palydovą, žala kosmoso aplinkai yra neišvengiama. Kaip ir minėta anksčiau, kosminė erdvė yra ypatinga terpė, kurioje atliekami kariniai veiksmai, gali sukelti daugybę neigiamų padarinių. Todėl esant būtinais situacijai, kariniai veiksmai turėtų būti nukreipti, kaip ir minėta, į Žemėje esančius objektus, išvengiant žalos kosmoso aplinkai. Vis dėlto, svarbu suprasti, jog dabartinis tarptautinės humanitarinės teisės režimas nėra pritaikytas ginkluotiems konfliktams kosmose, todėl bet kokia galimybė nukreipti ginkluotą užpuolimą į kosminę erdvę turėtų būti apribojama ir naudojama tik kaip *ultima ratio* priemonė.

¹³⁰ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 359.

Taigi, apibendrinant, tarptautinės humanitarinės teisės taisyklės gali būti taikomos kosmoso erdvėje vykstantiems ginkluotiems konfliktams, tačiau, vis dėlto, reikia turėti omenyje, jog tokios taisyklės turėtų būti papildytos, nustatant atitinkamas jėgos panaudojimo taisykles atvirajame kosmose, dėl itin ypatingo kosmoso erdvės statuso.

5.3. Teisinės iniciatyvos ir iššūkiai

Kylant tarptautinei įtampai, JAV ir Rusija bei Kinija pasiūlė atitinkamus tarptautinės teisės aktus, reguliuojančius kosmoso ginkluotės problemą. 2008 m. Rusija ir Kinija pristatė Sutarties dėl kosminių ginklų panaikinimo ir jėgos panaikinimo prieš kosminius objektus projektą (angl. *Treaty on Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space and of the Threat or Use of Force against Outer Space Objects*) (toliau – PPWT). Pasiūlytas aktas būtų teisiškai privalomas tarptautinis susitarimas uždraudžiantis ginkluotę kosmose.¹³¹ JAV greitai reagavo į pasiūlytą sutartį ir ją atmetė, manydamos, jog aktas yra tik siekis Rusijai ir Kinijai įgyti karinį pranašumą kosmose. 2014 m. Rusija ir Kinija pasiūlė antrąjį, patobulintą PPWT projektą. Nepaisant didelių pastangų, JAV atmetė ir antrąjį pasiūlymą, nes teigė, jog sutartyje nenumatyti jokie ASAT ginklų apribojimai. Taip pat sutartyje uždraudžiamas tik ginklų naudojimas, tačiau jų gaminimas, bandymai ar laikymas yra pateisinami, todėl valstybė, nusprendusi pažeisti susitarimą, būtų pasiruošusi tokius ginklus panaudoti. Taigi, PPWT nenustato jokio realaus būdo sustabdyti kosmoso erdvės militarizavimą ir ginklų laikymą, taip pat ir nuolatinių ginklavimosi kosmose varžybų.¹³²

Kaip vieną iš galimų sprendimo būdų, pasiūlyta priimti neprivalomojo pobūdžio teisinį aktą. Tokio pasiūlymo šalininkai, teigia, jog dėl kliūčių ir privalomos teisinės galios turinčio akto priėmimo trukmės, kaip alternatyva, gali būti priimtas neprivalomojo pobūdžio teisės aktas.¹³³ Taigi, ES pasiūlė jau minėtą Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektą, kuris būtų taikomas universaliai ir už ES ribų. Projektas susideda iš daugybės dalių, sukurtų

¹³¹ FORD, M. *War on the final frontier: can twentieth-century space law combat twenty-first-century warfare?* [interaktyvus]. S.l.: Houston Journal of International Law, 2017, p. 254 [žiūrėta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

¹³² FORD, M. *War on the final frontier: can twentieth-century space law combat twenty-first-century warfare?* [interaktyvus]. S.l.: Houston Journal of International Law, 2017, p. 256 [žiūrėta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

¹³³ DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, p. 379.

įtvirtinti teisinę sistemą, nustatančią ginkluotės kosmose teisinį režimą. Projekte įtvirtinama valstybių pareiga įtvirtinti nacionalines nuostatas ir procedūras, sumažinančias nelaimingų įvykių kosmose galimybę bei ragina imtis priemonių, sumažinančių kosminių objektų susidūrimo galimybę, atliekant pavojingus manevrus kosmoso erdvėje.¹³⁴ Be to, atkreipiamas dėmesys į kosmoso aplinką ir skatinama vykdyti veiklą kosmose, išvengiant kosminių nuolaužų atsiradimo.¹³⁵ Vis dėlto, nors Projekte įtvirtintos pozityvios idėjos, jis taip pat turi trūkumų. Pavyzdžiui, nors Projekte ir teigiama, jog turi būti išvengta kosmoso nuolaužų, atitinkami manevrai kosmoso erdvėje yra leidžiami. Be kita ko, besivystančios valstybės oponavo šio kodekso įsigaliojimui manydamos, jog projektas yra parengtas taip, jog užkerta kelią šių valstybių veiklos plėtrai kosmose.¹³⁶ Taigi, nepaisant daug žadančios vizijos įtvirtinti teisinį militarizavimo ir ginkluotės režimą kosmose, šis Projektas iki šiol nėra priimtas ir jo ateitis kol kas lieka neaiški.

Be jokio tarptautinio susitarimo, valstybės ir toliau varžysis dėl galimybės dominuoti kosminėje erdvėje. Šiuo metu JAV turi daugiausia palydovų ir yra pasiekusi didžiausią technologinę pažangą, tačiau Rusija ir Kinija neatsilieka. Suvokiant, jog JAV ir toliau bandant „užkariauti“ kosminę erdvę tam priešinsis kitos didžiosios kosmoso valstybės, todėl konfliktas tarptautiniu mastu tampa neišvengiamas. Visai neseniai, 2019 metų vasario 19 d., JAV prezidentas Donaldas Trumpas pasirašė įsakymą dėl naujų kosmoso pajėgų sukūrimo.¹³⁷ Šios pajėgos taptų nauja kariuomenės dalis greta karinio jūrų laivyno, jūrų pėstininkų korpuso, armijos ir oro pajėgų.¹³⁸ Šiam pasiūlymui dar turi pritarti JAV Kongresas, todėl kol kas kosmoso kariuomenės likimas JAV nėra nuspręstas. Nepaisant to, tai yra akivaizdus JAV žingsnis link visiško sieko dominuoti kosminėje erdvėje ir, jei šis pasiūlymas bus patvirtintas,

¹³⁴ 2014 m. kovo 31 d. ES Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektas, 4 straipsnio 1 dalis [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf>.

¹³⁵ 2014 m. kovo 31 d. ES Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektas, 4 straipsnio 2 dalis [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf>.

¹³⁶ KREPON, M. *Space Code of Conduct mugged in New York* [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 balandžio 3d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.armscontrolwonk.com/archive/404712/space-code-of-conduct-mugged-in-new-york/>>.

¹³⁷ 2019 m. vasario 19 d. Kosmoso Strategijos Direktyva-4: Kosmoso pajėgų įkūrimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/text-space-policy-directive-4-establishment-united-states-space-force/>>.

¹³⁸ 2019 m. vasario 19 d. Kosmoso Strategijos Direktyva-4: Kosmoso pajėgų įkūrimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/text-space-policy-directive-4-establishment-united-states-space-force/>>.

galime tikėtis atsako ir iš kitų kosmoso valstybių, ypač Rusijos ir Kinijos. Tai gali sukelti milžinišką tarptautinį konfliktą ir naujo karo grėsmę.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Pagrindiniai Jungtinių Tautų tarptautiniai kosmoso teisės aktai priimti pasiekus valstybėms bendrą kompromisą dėl aktualių kosmoso teisės klausimų. Sutartyse įtvirtinti fundamentalūs tarptautinės kosmoso teisės principai - bendrojo intereso principas ir taikus kosminės erdvės naudojimas. Be kita ko, sutartyse nustatyta kosmoso erdvės naudojimo ir tyrinėjimo tvarka. Sutartys adresuojamos visai tarptautinei bendruomenei, nepaisant atskirų valstybių galimybės vykdyti veiklą atvirajame kosmose.
2. Kosmoso erdvės komercializavimas ir menkas jo reglamentavimas tarptautiniuose kosmoso teisės aktuose gali sukelti visuomenės saugumo problemą. Skirtingi atskiruose nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtinti reikalavimai, nustatantys valstybės ir privačios kosmoso kompanijos atsakomybę už kosminių objektų padarytą žalą skatina „patogios vėliavos“ praktiką - valstybės gali būti suinteresuotos pritraukti kuo daugiau privačių kosmoso kompanijų, jų klientų ir siūlyti palankiausią privačiai kompanijai žalos atlyginimo sistemą, kas kartu reiškia ir mažesnių saugumo standartų taikymą kosminių objektų paleidimui. Taip pat kosminių objektų eismo kontrolės nuostatos šiuo metu nėra pakankamos užtikrinti saugią oro erdvę, todėl kyla grėsmė oro erdvėje skrendantiems orlaiviams susidurti su kosminiais objektais. Taigi, siekiant išvengti neigiamų pasekmių, valstybės turi būti skatinamos pasiekti kompromisą ir susitarti dėl bendrų tarptautinės kosmoso teisės nuostatų tiek įtvirtinančių atsakomybės tarp valstybės ir privačios kompanijos teisingą padalijimą, tiek nustatančių atitinkamas oro eismo taisykles.
3. Neaiškus orbitinių padėčių ir radijo dažnių paskirstymas skatina dar didesnės atskirties tarp išsivysčiusių ir besivystančių valstybių atsiradimą, ypač kosmoso erdvės tyrinėjimo ir naudojimo srityje. Fundamentalus kosmoso teisės bendrojo intereso principas įtvirtina kiekvienos valstybės teisę tyrinėti ir naudoti atvirąjį kosmosą, todėl siekiant sumažinti valstybių atskirtį, turi būti priimamas visuotinis tarptautinės kosmoso teisės aktas, įtvirtinantis naudingųjų išteklių - orbitinių padėčių ir radijo dažnių - teisingą padalijimą.
4. Kontroversiškas dangaus kūnų ir jų naudingųjų išteklių teisinis statusas tarptautiniuose kosmoso teisės aktuose leidžia valstybėms priimti nacionalinius teisės aktus, kurių atitikties tarptautinei teisei lieka neaiški. Aiškiai neįtvirtinus tarptautinių kosmoso teisės

taisyklių naudingųjų išteklių išgavimui, silpnėja tarptautinės teisės įtaka kosmoso teisės reguliavimo srityje bei kyla nesutarimai tarp valstybių dėl tokių išteklių eksploatavimo ir pasisavinimo.

5. Siekiant sukurti praktišką ir visuotinai priimtina kosmoso teisinę sistemą, reguliuojančią kosmoso naudingųjų išteklių išgavimą, naudinga atsižvelgti į Jūrų teisės konvencijoje įtvirtintas bei Antarkties naudingųjų išteklių išgavimui pasiūlytas teisinės nuostatas ir įvertinti pastarųjų teigiamus bei neigiamus aspektus. Kuriant kosmoso naudingųjų išteklių eksploatavimo režimą, didžiausias dėmesys turi būti atkreipiamas į tai, jog būtina išlaikyti išsivysčiusių ir besivystančių valstybių interesų pusiausvyrą, nustatant teisingą ir proporcingą kosmoso naudingųjų išteklių naudos paskirstymą. Taip pat kosmoso naudingųjų išteklių eksploatavimo režimas turi būti aiškus, atitinkantis teisinio tikrumo principą ir per daug neapsunkintas biurokratinėmis nuostatomis.
6. Kosmoso nuolaužų kiekio sumažinimas yra neįmanomas, taikant galiojančias tarptautinės kosmoso teisės normas. Pastarosios įtvirtintos bendrais terminais ir nenustato jokių įpareigojimų valstybėms mažinti kosmoso nuolaužas, negana to, sukelia teisinės kliūtis atlikti kosmoso nuolaužų šalinimo procedūras dėl nustatyto nuosavybės teisės ir atsakomybės už padarytą žalą kosminėje erdvėje teisinio režimo. Šiuo metu kosmoso nuolaužų problemą siekiama spręsti priimant rekomendacinio pobūdžio teisės aktus, vis dėlto imperatyviųjų normų trūkumas tarptautinėje kosmoso teisėje lemia kosmoso nuolaužų skaičiaus augimą.
7. Kosmoso erdvės militarizavimo ir kosminės ginkluotės problema nebus išspręsta be bendrų valstybių pastangų. Šiuo metu viena kitai oponuojančios valstybės ir bendro kompromiso nepasiekimas kelia grėsmę taikai ir saugumui. Nauja teisinė sistema turi būti sukurta arba papildant Sutartį dėl kosminės erdvės naudojimo, arba sukuriant visai naują tarptautinės kosmoso teisės dokumentą. Naujose teisės normose privalo būti įtvirtintas kosmoso erdvės naudojimo kariniams tikslams bei visų ginklų, pastatytų tiek kosminėje erdvėje, tiek ant Žemės paviršiaus, draudimas.
8. Kosmoso erdvė yra unikali vieta, todėl ginkluotos jėgos panaudojimas joje gali sukelti katastrofiškas pasekmes visai kosmoso erdvei. Siekiant išvengti pastarųjų, siūloma aiškiai, atsižvelgiant į proporcingumo ir žalos aplinkai mažinimo principus, įtvirtinti

konkrečias teisėtos ginkluotos jėgos ir savigynos teisės panaudojimo kosmoso erdvėje normas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Tarptautiniai teisės aktai:

- 1.1. 1967 m. sausio 27 d. Jungtinių Tautų Sutartis dėl valstybių veiklos, tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-924;
- 1.2. 1968 m. balandžio 22 d. Jungtinių Tautų Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-925;
- 1.3. 1972 m. kovo 29 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-926;
- 1.4. 1975 m. sausio 14 d. Jungtinių Tautų Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo, Valstybės žinios, 2013, Nr. 19-927;
- 1.5. 1979 m. gruodžio 5 d. Jungtinių Tautų Susitarimas dėl valstybių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose, United Nations, Treaty Series, Nr. 1363;
- 1.6. 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4786;
- 1.7. 2007 m. gruodžio 13 d. Europos Sąjungos Lisabonos sutartis, Europos Sąjungos oficialus leidinys, Nr. C 306;
- 1.8. 1992 m. gruodžio 22 d. Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos įstatai ir Tarptautinės telekomunikacijų sąjungos konvencija, Valstybės žinios, 2000, Nr. 5-130;
- 1.9. 1959 m. gruodžio 1 d. Antarkties sutartis [interaktyvus] [žiūrėta 2019 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <https://www.ats.aq/e/ats.htm> >;
- 1.10. 1945 m. birželio 26 d. Jungtinių Tautų Chartija, Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557;
- 1.11. 1994 m. liepos 28 d. Susitarimas dėl 1982 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų konvencijos dėl jūrų teisės XI dalies įgyvendinimo, Valstybės žinios, 2003, Nr. 107-4787.

2. Nacionaliniai teisės aktai:

- 2.1. 1984 m. lapkričio 30 d. JAV Aktas dėl komercinių paleidimų į kosmosą [interaktyvus] 51 USC Ch. 509 [žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://uscode.house.gov/view.xhtml?path=/prelim@title51/subtitle5/chapter509&edition=prelim>>;

- 2.2. 2015 m. lapkričio 25 d. JAV Aktas dėl komercinių erdvėlaivių paleidimo konkurencingumo [interaktyvus] U.S. Government Publishing Office, Nr. 114-90, 2015 [žiūrėta 2019 m. kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>>.
- 2.3. 2017 m. liepos 20 d. Liuksemburgo aktas dėl kosmoso naudingųjų išteklių tyrinėjimo ir naudojimo [interaktyvus] Journal Officiel, Nr. 674, 2017 [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/luxembourg-law-on-use-of-resources-in-space-adopted/>>.

3. Rezoliucijos:

- 3.1. 1961 m. gruodžio 21 d. Jungtinių Tautų rezoliucija 1721 (XVI), 1085 plenarinė sesija [interaktyvus] [žiūrėta 2019 kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html>.

4. Specialioji literatūra:

- 4.1. ALBERT, C. Liability in International Law and the Ramifications on Commercial Space Launches and Space Tourism [interaktyvus]. L.A.: Digital Commons, 2014 [žiūrėta 2019 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<https://digitalcommons.lmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1708&context=ilr>>;
- 4.2. AVGERINOPOULOU, D. ir STOLIS, K. Current Trends and Challenges in International Space Law [interaktyvus]. S.I: International Institute of Space Law, 2010 [žiūrėta 2019 m. vasario 22 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iislweb.org/website/docs/2010keynote.pdf>>;
- 4.3. BENKOE, M.B. ir SCHROGL, K. Space Law: Current Problems and Perspectives for Future Regulation [interaktyvus]. Utrecht: Eleven International Publishing, 2005 [žiūrėta 2019 vasario 13 d.]. Prieiga per internetą:

https://www.researchgate.net/profile/Marietta_Benkoe/publication/224998043_Space_Law_Current_Problems_and_Perspectives_for_Future_Regulation/links/5bcf0a5fa6fdc204a015c41/Space-Law-Current-Problems-and-Perspectives-for-Future-Regulation.pdf>;

- 4.4. CHENG, B. *Studies in International Space Law*, New York: Oxford University Press, 1997;
- 4.5. CHRISTENSEN, K. ir LAMANNA, J. The development of natural resources in outer space [interaktyvus]. S.l.: *Journal of Energy & Natural Resources Law* [žiūrēta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02646811.2018.1507343>>;
- 4.6. DENNERLEY, J. State Liability for Space Object Collisions: The Proper Interpretation of 'Fault' for the Purposes of International Space Law [interaktyvus] S.l. *European Journal of International Law*, 2018 [žiūrēta 2019 kovo 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;
- 4.7. DOYLE, S. E. Nandasiri Jasentuliyana keynote address on space law: A concise history of space law [interaktyvus]. S.l., 2010 [žiūrēta 2019 vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iislweb.org/website/docs/2010keynote.pdf>>;
- 4.8. DUNK, F. ir TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015;
- 4.9. DUNK, F. Too-Close Encounters of the Third Party Kind: Will the Liability Stand the Test of the Cosmos 2251 – Iridium 33 Collision? [interaktyvus]. S.l.: *Space and Telecommunications Law Program Faculty Publications*, 2010 [žiūrēta 2019 m. vasario 23 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;
- 4.10. FORD, M. War on the final frontier: can twentieth-century space law combat twenty-first-century warfare? [interaktyvus]. S.l.: *Houston Journal of International Law*, 2017 [žiūrēta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

- 4.11. FREELAND, S. Fly me to the Moon: How will international law cope with commercial space tourism? [interaktyvus]. S.l. : Melbourne Journal of International Law, 2010 [žiūrėta 2019 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;
- 4.12. GRIMAL, F. Ir SUNDARAM, J. The Incremental Militarization of Outer Space: A Threshold Analysis [interaktyvus]. S.l.: Oxford University Press, 2018 [žiūrėta 2019 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;
- 4.13. HERTZFELD, H. Current And Future Issues In International Space Law [interaktyvus]. S.l.: Journal of International & Comparative Law, 2009 [žiūrėta 2019 m. vasario 8 d.]. Prieiga per internetą: <<https://nsuworks.nova.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1640&context=ilsajournal>>;
- 4.14. JAKHU, R. Legal issues relating to the global public interest in outer space [interaktyvus]. Montreal: Journal of Space Law, 2005 [žiūrėta 2019 m. kovo 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://cissmdev.devcloud.acquia-sites.com/sites/default/files/papers/jakhu.pdf>>;
- 4.15. JAKHU, R. Regulatory Process for Communications Satellite Frequency Allocations [interaktyvus]. S.l. 2013 [žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=806101124029026118095002013076030077058008019084044001109004114007112064072068098075009122054031122120108118001090067101101004008085046038081097118085067125120098021079062031080115087002072005084103020086086070030005070090082080095081102069029084125&EXT=pdf>>;
- 4.16. LISTENER, M. J. International space law: An Overview of Law and Issues [interaktyvus]. S.l.: New Hampshire Bar Journal, 2011 [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_3799_0.pdf>;
- 4.17. PAUL, M. Space raiders [interaktyvus]. S.l.: New Scientist, 2016 [žiūrėta 2019 m. vasario 15 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;

- 4.18. RICHARDS, P.H. Some Current Problems of International Space Law: Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, filosofija. [Interaktyvus] Liverpool: Liverpool Polytechnic, 1985 [žiūrėta 2019 m. vasario 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://researchonline.ljmu.ac.uk/5129/1/332697.pdf>>;
- 4.19. SALTER, A. W. Space Debris: A Law and Economics Analysis of the Orbital Commons [interaktyvus]. Arlington: Mercatus Center at George Mason University, 2016 [žiūrėta 2019 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.mercatus.org/system/files/Salter-Space-Debris.pdf>>;
- 4.20. TAFT, E. Outer Space: the final frontier or the final battlefield? [interaktyvus]. S.l.: Duke Law & Technology Review, 2017 [žiūrėta 2019 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/search/advanced?vid=0&sid=c510b043-fd95-40d2-ba6d-cb2cc3a1a160%40pdc-v-sessmgr02>>;
- 4.21. TEONG SEE, E. Commercialization of Space Activities – The Laws and Implications [interaktyvus]. S.l.: Journal of Air Law and Commerce, 2017 [žiūrėta 2019 m. kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4045&context=jalc>>;
- 4.22. TIL, N. The commercialization of Outer Space [interaktyvus]. S.l.: Honors Projects, 2013 [žiūrėta 2019 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1251&context=honorsprojects>>;
- 4.23. ZHAO, Y. Space Commercialization and the Development of Space Law [interaktyvus]. S.l., 2018 [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://oxfordre.com/planetaryscience/view/10.1093/acrefore/9780190647926.001.0001/acrefore-9780190647926-e-42>>.

5. Kiti šaltiniai:

- 5.1. GRADONI, L. What on Earth is Happening to Space Law? [interaktyvus] S.l.: Blog of the European Journal of International Law, 2018 [žiūrėta 2019 m. kovo 21 d.]. Prieiga

- per internetą: <<https://www.ejiltalk.org/what-on-earth-is-happening-to-space-law-a-new-space-law-for-a-new-space-race/>>;
- 5.2. July 20, 1969: One Giant Leap For Mankind [interaktyvus]. 2017. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.nasa.gov/mission_pages/apollo/apollo11.html>;
 - 5.3. WOLCHOVER, N. Does Asteroid Mining Violate Space Law? [interaktyvus] S.l.: Live Science, 2012 [žiūrėta 2019 m. kovo 2d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.livescience.com/33864-asteroid-mining-space-law.html>>;
 - 5.4. Space Surveillance [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/usspc-fs/space.htm>>;
 - 5.5. KLEIMAN, M. Space Law 101: An Introduction to Space Law [interaktyvus]. S.l., 2013 [žiūrėta 2018 sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.americanbar.org/groups/young_lawyers/publications/the_101_201_practice_series/space_law_101_an_introduction_to_space_law.html>;
 - 5.6. Space Law Treaties and Principles [interaktyvus] [žiūrėta 2019 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties.html>>;
 - 5.7. United Nations Office for Outer Space Affairs, International space law: United Nations instruments [interaktyvus] 2017. [žiūrėta 2019 m. vasario 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2017/stspace/stspace61rev_2_0_html/V1605998-ENGLISH.pdf>;
 - 5.8. 5 United Nations treaties in outer space [interaktyvus] [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.abajournal.com/magazine/article/space_law>;
 - 5.9. FOUST, J. Mining issues in space law [interaktyvus] S.l.: The Space Review, 2016 [žiūrėta 2019 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.thespacereview.com/article/2981/1>>;
 - 5.10. United Nations Office for Outer Space Affairs. Members of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.unoosa.org/oosa/en/members/index.html>>;
 - 5.11. United Nations treaties [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. balandžio 8 d.]. Prieiga per internetą <<https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=0800000280128cbd>>;

- 5.12. Hagos darbo grupės projekto rinkinio pagrindai [interaktyvus]. Leiden, Univesity of Leiden, 2017, [žiūrėta 2019 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/rechtsgeleerdheid/instituut-voor-publiekrecht/lucht--en-ruimterecht/space-resources/draft-building-blocks.pdf>>;
- 5.13. 2014 m. kovo 31 d. ES Veiklos kosminėje erdvėje elgesio kodekso projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf>;
- 5.14. 2004 m. birželio 28 d. Europos kosminių nuolaužų tvarkymo kodeksas [interaktyvus] Issue 1.0, 2004 [žiūrėta 2019 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/sd/European_code_of_conduct_for_space_debris_mitigation.pdf>;
- 5.15. Europos kosmoso agentūros konvencija [interaktyvus]. S.l.: ESA Communications, 2010, Nr. 978-92-9221-410-4 [žiūrėta 2019 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <https://esamultimedia.esa.int/docs/LEX-L/ESA-Convention/SP-1317_EN.pdf>;
- 5.16. 2019 m. vasario 19 d. Kosmoso Strategijos Direktyva-4: Kosmoso pajėgų įkūrimas [interaktyvus]. [žiūrėta 2019 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/text-space-policy-directive-4-establishment-united-states-space-force/>>.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Įsibėgėjant veiklos kosminėje erdvėje erai, prieš 50 metų Jungtinių Tautų priimti pagrindiniai kosmoso teisės aktai neapima visų šiuolaikinių kosmoso teisės problemų. Kosmoso erdvės komercializavimas ir privatizavimas, neigiamas poveikis aplinkai bei karo kosmoso erdvėje grėsmė kviečia tarptautinę bendruomenę susiimti ir atitinkamai sureguliuoti kylančias problemas. Deja, tai yra sudėtingiau nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio – valstybių bei naujų kosmoso subjektų - privačių įmonių - noras dominuoti kosminėje erdvėje dėl milžiniškos pastarosios teikiamos naudos, sukelia kliūtis priimti bendrą tarptautinį konsensusą aktualiais kosmoso teisės klausimais ir įtvirtinti naujus privalomojo pobūdžio teisės aktus. Šiuo metu tarptautinė bendruomenė sprendžia aktualius klausimus priimdama rekomendacinio pobūdžio teisės aktus, o valstybės priima nacionalinius teisės aktus. Atsižvelgiant į tai, magistro darbą sudaro penkios esminės struktūrinės dalys.

Pirmoje dalyje analizuojama tarptautinės kosmoso teisės samprata, jos istorija. Nurodomi esminiai JT teisės aktai ir juose įtvirtinti principai.

Antra, trečia, ketvirta ir penkta dalys skirtos aktualių kosmoso teisės problemų analizei. Atkreipiamas dėmesys į kosmoso erdvės komercializavimą ir jo keliamus iššūkius, naudingųjų išteklių iš dangaus kūnų išgavimo teisinį režimą, kosmoso nuolaužų keliamas teisines problemas bei kosmoso erdvės ir kosminės ginkluotės teisinius iššūkius.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Current Issues of Space Law

As human activity in outer space continues to boom, 50-year-old United Nations treaties on space law no longer address all of the current issues of international space law. The commercialization and privatization of outer space, potential harm to the cosmic environment, and a looming arms race in outer space are vital issues which encourage the international community to take serious actions. However, these issues are far more complicated than they appear. States and private companies are rushing to get involved in a new field with enormous potential, which makes reaching a consensus difficult and creates a barrier for international law-makers aiming to create new legally binding agreements for space. Nowadays, the international community addresses these legal issues by issuing non-legally binding recommendations. Meanwhile, nation states adopt laws at the national level. Accordingly, this Master Thesis consists of five main structural parts.

The first part analyzes the concept of international space law as well as its history, and explores key UN space treaties and space law principles.

The second, third, fourth and fifth parts address the main issues of international space law. These chapters address the legal issues on space commercialization, space resource utilization, space debris, and space militarization and weaponization.